S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 19 (2019), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2019

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko **487**.
Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.
Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

ALEŠ MAVER: Doc. dr. Antonu Ožingerju (1943–2019) v spomin625

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Štajerski grb in njegovi začetki v 12. in 13. stoletju631
Styrian Coat of Arms and its Beginnings in the 12th and 13th Century

ŽIGA OMAN: Tottingi s Ptuja in Majšperka: vzpon in propad
meščanske družine v zgodnjem novem veku653
*The Tottings of Ptuj and Majšperk: the Rise and Demise
of a Burgher Family in Early Modernity*

MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ in ANA ŠELA: Dr. Franc Tiplič: lenarški zdravnik
med fikcijo in zgodovino695
Dr. Franc Tiplič: Lenart Doctor between Fiction and History

BLAŽ TORKAR: Vittorio Veneto: zadnja italijanska ofenziva
na reki Piavi leta 1918737
Vittorio Veneto: The Last Italian Offensive on the River Piave in 1918

TOMAŽ IVEŠIČ: Ženevska deklaracija v luči velikega "ujedinjenja"
južnih Slovanov novembra 1918761
*The Geneva Agreement in the Light of the Great Unification
of the South Slavs in November 1918*

ANDREJ RAHTEN: "Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges"
– ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na
Štajerskem leta 1919781
*"Champagne in Graz and German Demivierges" – Evaluation
of the Activities of Lieutenant Colonel Sherman Miles in Styria in 1919*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

KLEMEN KOCJANČIČ: **Galicijski levi v bojih proti partizanom:**
14. grenadirska divizija Waffen-SS (galicijska št. 1) na Slovenskem815
Galician Tigers in Combat against Partisans:
14th Grenadier Division of Waffen-Ss (Galician Nr. 1)
in Slovene Lands

ANDREJ KIRBIŠ, MONIKA LAMOT, KATJA KOTNIK, MARINA TAVČAR KRAJNC
and MARIJA JAVORNIK KREČIČ: **The role of Gender in Participation**
and Health Among Slovenian Youth: A Regional Comparison847
Vloga spola pri participaciji in zdravju mladih v Sloveniji:
regionalna primerjava

Ocene / Reviews

ŽIGA OMAN: **Darko Darovec, Vendetta in Koper 1686** (Koper, 2018)877

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 885

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 893

Studia Historica Slovenica /
letnik / year 19 (2019) 903

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

UDK 929Tiplič F.
930.85(497.41)
1.01 Izvirni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2019-21

Dr. Franc Tiplič: lenarški zdravnik med fikcijo in zgodovino

Mateja Matjašič Friš

Dr., znanstvena sodelavka
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: mateja.matjasic-fris@um.si

Ana Šela

Mag. prof. zgodovine in slovenskega jezika in književnosti, mlada raziskovalka,
asistentka
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: ana.sela1@um.si

Izvleček:

Prispevek prinaša poskus orisa življenja in dela dr. Franca Tipliča, prvega slovenskega zdravnika, ki je med letoma 1901 in vse do svoje smrti 1918 kot okrajni zdravnik služboval pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah (*Sankt Leonhard in Windisch Büheln*, danes Lenart v Slovenskih goricah). Burno politično življenje in narodni boji med Nemci in narodno zavednimi Slovenci tik pred prvo svetovno vojno v Slovenskih goricah, zlasti pri Sv. Lenartu, je v romanu *Kontrolor Škrobar* opisal Tipličev prijatelj in zdravniški kolega pisatelj Alojz Kraigher. V roman je vpletel resnično zgodovinsko dogajanje tistega časa, vključno z imeni literarnih likov z zelo opazno zunajliterarno referenco, za katerimi stojijo povsem zgodovinsko izpričane konkretne zgodovinske osebnosti, med drugimi tudi lik dr. Njivarja, ki je nastal po modelu Franca Tipliča. V prispevku tako ob historiografski predstavitvi narodnostnih razmer pri Sv. Lenartu in opisu političnega delovanja Franca Tipliča primerjamo in analiziramo literarno reprezentacijo dogajanja z zgodovinskimi dejstvi, podkrepljenimi z arhivskim in časopisnim gradivom, korespondenco ter obstoječo spominsko in historiografsko literaturo.

Ključne besede:

Franco Tiplič, Slovenske gorice, Sv. Lenart/Lenart v Slovenskih goricah, Alojz Kraigher, *Kontrolor Škrobar*, narodno-politični boj

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 19 (2019), št. 3, str. 695–736, 153 cit., 6 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Vse do konca 19. stoletja je bilo v Slovenskih goricah predvsem zaradi slabih prometnih zvez, mizernih socialnih razmer in šibkega gospodarstva zdravstvo zelo zanemarjeno. Šele v začetku 20. stoletja so t. i. ranocelnike, privatne zdravnike in priložnostne zdravnike, ki so bili večinoma nemškega ali češkega rodu, zamenjali univerzitetno izobraženi slovenski zdravniki – doktorji medicine. Prvi slovenski zdravnik v Slovenskih goricah je bil Franc Tiplič, ki se je k Sv. Lenartu (*Sankt Leonbard in Windisch Bübeln*, danes Lenart v Slovenskih goricah)² priselil leta 1901. Kot zaveden Slovenec ni deloval zgolj na medicinskem področju, temveč se je zavzemal za uveljavitev slovenskega jezika v šolah, uradih, sodstvu in tudi v medicinski praksi.³ O njegovem življenju in političnem delovanju pa tudi zdravniški službi ni veliko znanega. Pri sestavljanju njegove biografske skice se lahko poslužujemo predvsem arhivskih virov ter kritične analize člankov v tedanjih časnikih, zlasti *Slovenskem gospodarju*, *Narodnem listu*, *Slovincu* in *Štajercu*, ki pa so bili v tistem času močno politično agitirani: katoliško, liberalno, proslovensko ali, kot npr. slednji, pronemško. Ob zapisih v tedanjih časnikih se lahko kot raziskovalci obrnemo tudi na korespondenco ter spomine, ki so dr. Tipliča⁴ v tistem času omenjali.

Če hočemo razumeti delovanje zdravnika in političnega aktivista Franca Tipliča, si moramo najprej ustvariti družbeno-politično sliko okolja, v katerem je potekala njegova življenjska zgodba. O političnih, gospodarskih, socialnih in narodnostnih razmerah ter vsakdanjem življenju v Slovenskih goricah, obmejnem slovenskem področju, v času, ko je bila germanizacija slovenskega prostora v polnem teku, obstaja ob arhivskem gradivu še nekaj pregledne literature⁵,

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0138: *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* ter raziskovalnih projektov št. J7-8283: *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode* in št. J6-9354: *Kultura spominjanja gradnikov slovenske države*, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

² Lenart, ki nosi ime po svojem župnijskem zavetniku sv. Lenartu, je postal trg že pred letom 1332, trške pravice pa so mu bile uradno potrjene leta 1447. Kraj se je do leta 1918 imenoval *Sankt Leonbard in Windisch Bübeln*, od konca 1. svetovne vojne je nosil ime Sveti Lenart v Slovenskih goricah, leta 1952 pa je bil z odlokom preimenovan v Lenart v Slovenskih goricah (*Spremembe naselij 1948–95*, Geografski inštitut ZRC SAZU, baza podatkov (Ljubljana, 1996). V prispevku kraj poimenujemo z obema imenoma – Sv. Lenart ali Lenart.

³ Eman Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941", v: *Svet med Muro in Dravo*, ur. Viktor Vrtnjak (Maribor, 1968), str. 522 (dalje: Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941").

⁴ V obstoječih virih in literaturi najdemo različne zapise njegovega imena. Najbolj pogosto se uporablja ime Franc, poleg tega pa še Fran in Franjo, kakor so se v svojem slovanskem navdušenju poimenovali tudi drugi slovenski narodnjaki npr. Franc (Fran) Kovačič, Fran (Franjo) Rosina idr.

⁵ Npr. zbornik *Svet med Muro in Dravo*, ur. Viktor Vrtnjak (Maribor, 1968); *Lenarški zbornik*, ur. Marjan Toš (Lenart, 2001); Franjo Baš, "K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem", *Časopis za*

pa tudi spominov⁶, korespondence (med katerimi z bogato prednjači zdravnik in pisatelj Alojz Kraigher⁷)⁸ ter literarnih označb v literarnih delih. Predvsem trg Sv. Lenart je posebej slikovito opisan v romanu Alojza Kraigherja z naslovom *Kontrolor Škrobar* (1914), ki je izšel tik pred začetkom prve svetovne vojne. Napisan je bil na podlagi osebnih doživetij avtorja, ki je kot okrajni zdravnik živel in delal pri sosednji Sv. Trojici med letoma 1907 in 1914.⁹

V omenjenem knjižnem delu lahko prepoznamo modele resničnih zgodovinskih krajev in osebnosti, zakrite pod drugimi imeni, vendar izredno natančnimi podobnostmi. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je bil prav Kraigherjev prijatelj in kolega Tiplič navdih za lik dr. Njivarja, okrajnega slovenskega zdravnika, ki nastopa v romanu.

Ob uvodni predstavitvi narodnostnih razmer pri Sv. Lenartu in opisu političnega delovanja Franca Tipliča je tako glavni namen članka analizirati in primerjati reprezentacijo dogajanja v romanu *Kontrolor Škrobar* z zgodovinskimi dejstvi, podkrepljenimi z viri in historiografsko literaturo.

zgodovino in narodopisje 26, št. 1–2 (1931); Sašo Radovanovič, *Lenart v Slovenskih goricah* (Maribor, 2011); *Zbornik občine Lenart*, ur. Jože Maček (Lenart, 1996).

⁶ Predvsem dnevnik Ožbolta Ilauiniga, *Moje življenje*, ur. Marija Šauper (Lenart–Maribor, 2016) (dalje: Ilauinig, *Moje življenje*).

⁷ Alojz (Lojz) Kraigher se je rodil 22. aprila 1877 v Postojni. Leta 1903 je bil promoviran na Medicinski fakulteti na Dunaju, nato je delal najprej v Ljubljani (1903–1905), nato pa kot splošni zdravnik v Bovcu (1905–1907), kot okrajni zdravnik pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah (1907–1914) in v Ljubljani (1914–22), kjer je v letih 1919–22 vodil mestno bolnišnico. V letih 1922–23 je v Münchnu opravljal dodatno specializacijo iz dentalne medicine in nato opravljal zobozdravniški poklic v Gorici ter od 1929 dalje v Ljubljani. Prizadeval si je za ustanovitev Medicinske fakultete, sodeloval v narodnoosvobodilnem gibanju in med II. svetovno vojno deloval pri Osvobodilni fronti ter bil interniran v Dachau. Leta 1958 je prejel Prešernovo nagrado za življenjsko delo. Umrli je 25. februarja 1959 v Ljubljani. Z leposlovjem se je začel ukvarjati pod vplivom moderne že v gimnaziji in bil v stiku z Ivanom Cankarjem do njegove smrti. Pisal je kratko prozo, romane, dramatiko, kamor je vselej vpletal tudi erotične elemente. S posebno drznostjo in brezobzirnostjo se je Kraigher lotil življenja malomeščanstva v Slovenskih goricah v romanu *Kontrolor Škrobar* (1914, predelana izdaja 1950). V njem je v prvi vrsti pokazal politične spopade z "nemškutarji" na Štajerskem. Glavna oseba romana, Arnošt Škrobar, zajeta iz resničnega življenja, je tragikomična figura podeželskega polizobraženca, ki se izmika političnim in narodnostnim spopadom ter se raje izživlja z ženskami, nazadnje pa kot narodni izdajalec bedno konča svoje životarjenje s samomorom. V tem družbenopolitičnem in ljubezenskem romanu je Kraigher ustvaril sliko malomeščanskega gnezda v Slovenskih goricah istočasno pa dobro opisal nemško gospodarsko izkoriščanje slovenskega ljudstva (*Primorci.si*, dostopno na: [http://www.primorci.si/osebe/kraigher-alojz-\(lojz\)/1356/](http://www.primorci.si/osebe/kraigher-alojz-(lojz)/1356/), pridobljeno: 20. 8. 2019; Dušan Moravec, *Lojz Kraigher* (Ljubljana, 1990) (dalje: Moravec, *Lojz Kraigher*)).

⁸ Ohranjena je bogata korespondenca Alojza Kraigherja, ki si je dopisoval z večino predstavnikov takratne slovenske inteligence, npr. z Ivanom Cankarjem (*Pisma Ivana Cankarja II*, ur. Izidor Cankar (Ljubljana, 1948) (dalje: *Pisma Ivana Cankarja II*)), Marico Nadlišek Bartol, Otonom Župančičem, Henrikom Tumo, Franom Ilešičem, Ferdom Kozakom, Franom Albrechtom, Francetom Bevkom, Antonom Ingoličem, Rajkom Nachtigalom, Jankom Šlebingerm, Vladimirjem Levstikom idr. Njegova korespondenca je zbrana v delu Lojz Kraigher, *Zbrano delo: Pisma*, 10. knjiga, ur. Dušan Moravec (Ljubljana, 1989) (dalje: Kraigher, *Zbrano delo: Pisma*, 10. knjiga).

⁹ Moravec, *Lojz Kraigher*, str. 39–69.

Politične in narodnostne razmere pri Lenartu pred prvo svetovno vojno

Politične razmere v času pred prvo svetovno vojno na območju celotne Spodnje Štajerske so v največji meri odsevale slovensko narodnostno prebujanje na eni in ponemčevanje na drugi strani. Slovenska narodna zavest, ki se je že v drugi polovici 19., še posebej pa na prelomu v 20. stoletje, kazala v obliki slovenskih taborov, čitalnic, ustanavljanj društev ipd., je za Avstro-Ogrsko predstavljala oviro pri njihovih velikonemških težnjah. Nemci so svojo nadvlado nad Slovenci izvajali predvsem z lastništvom in koncentracijo kapitala po mestih in trgih, ki so jih zaradi ponemčenega meščanstva imeli za svoje poglavitne postojanke "sredi slovenskega morja"¹⁰ in hkrati za ponemčevalna oporišča na slovenskem podeželju. Tako je bila ekonomska moč Nemcev, ki so živeli v trgih, v primerjavi z revnim kmečkim zaledjem tisti element, ki je slovenstvo dodatno oviral pri doseganju narodnostnih ciljev.¹¹ Večina mest in trgov so ostala nemška oporišča vse do razpada Avstro-Ogrske leta 1918, čeprav je bila večina okoliškega prebivalstva slovenskega rodu. To dokazujejo tudi statističnih rezultati ljudskega štetja iz leta 1910 za celoten lenarški okraj: od 17.676 prebivalcev okraja se je le 516 prebivalcev izreklo, da kot občevalni jezik uporabljajo nemščino, velika večina – 17.038 prebivalcev – pa je izjavilo, da je njihov občevalni jezik slovenščina, 122 je bilo tujcev. Podatki ljudskega štetja v trgu Sveti Lenart, ki je leta 1910 štel 102 hiši, kažejo drugačno razmerje – od 637 prebivalcev trga se jih je glede občevalnega jezika 323 izreklo za nemščino, 302 tržanov pa za slovenski jezik.¹² Vendar pa rezultati popisa niso dajali realne slike nacionalnih razmerij. Te je lenarški sodnik Ožbolt Ilaunig¹³ v svojem dnevniku opisal takole:

¹⁰ Bogo Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah pred prvo svetovno vojno", v: *Svet med Muro in Dravo*, ur. Viktor Vrtnjak (Maribor, 1968), str. 474–475 (dalje: Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah").

¹¹ Marjan Toš, "Dr. Milan Gorišek – ponosni sokol, ki je poletel nad Lenartom (ob 60-letnici smrti)", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 88=Nv53, št. 2–3 (2017), str. 95 (dalje: Toš, "Dr. Milan Gorišek").

¹² *Spezialortstrepertorium von Steiermark*. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Herausgegeben von der K. K. Statistischen Zentralkommission (Wien, 1917), str. 98–99.

¹³ *Ožbolt (Obžbolt) Ilaunig* se je rodil na Rebrci pri Podkraju na Koroški 26. 7. 1896. Od oktobra 1899 je študiral pravo na graškem vseučilišču, kjer je bil tudi promoviran v doktorja prava. Bil je, tako kot France Tiplič, član slovenskega akademskega društva Triglav, v katerem so se zbirali visokošolci s Štajerske. Leta 1908 se je preselil v Lenart, kjer je najprej delal v kazenskem oddelku, nato pa je leta 1911 prevzel civilni oddelek. Ko je sodni predstojnik Jožef Kronvogel bil leta 1914 vpoklican v vojsko, je predstojništvo sodišča vodil prav Ilaunig. Ilaunig je poleg svoje sodniške funkcije v Lenartu v Slovenskih goricah bil še zbiratelj, zgodovinar, gospodarstvenik. Leta 1910 se je poročil z Julijano Spitzzy, ki je bila članica organizacija *Südmärk*. Po poroki z Julijano se je predvsem zaradi ženinega vpliva raje zadrževal v nemški družbi, čeprav ni nikdar zanikal svojega slovenskega porekla. Bil je tudi pesnik in pisatelj. Njegova najbolj znana dela so *Slednji vitez Reberčan* (1927), *Črni križ pri Hrastovcu* (1928), *Kapelški punt* (1928), *Tatenbab* (1930). Ožbolt (Ožbalt) Ilaunig – Reberski Ožbej je veljal za dobrega poznavalca starejše zgodovine Lenarta in okolice, predvsem gradu Hrastovec. Pustil je veliko

Trg Sv. Lenarta je na glasu kot nemški, kakor velja po vseh drugih trgih in mestih v slovenskih pokrajinah. Nemško občinstvo tvorijo večinoma rokodelci in tržani ter gostilničarji in trgovci. Vsi so sicer po rodu Slovenci, a imajo se za Nemce, bržkone zato, ker so v trgu in ker je že tak običaj.¹⁴

V boju za razširitev privilegiranega položaja so se Nemci sklicevali tako na dozdevne pravice, ki so jih imeli kot tisti, ki so plačevali največ davkov, kot tudi na svojo "višjo kulturo" in naprednejši svetovni nazor. Zase so verjeli, da so "zgodovinski narod", in so težko sprejemali zahteve Slovencev po večji veljavi slovenske kulture in jezika.¹⁵ Liberalizem, ki je že po letu 1860 zajel celotno nemško in t. i. "nemškutarsko meščanstvo", se je postavljal nasproti konservativni duhovščini, ki je v največji meri obvladovala slovensko podeželje. Tako so se narodno zavedni politiki in intelektualci pri delu za narodno prebujanje opirali zlasti na duhovščino.¹⁶ Pa vendar je bila zaradi volilnega sistema po kurijah¹⁷ in nemškega pritiska nanje, občina Lenart (na videz) trdno v nemških rokah.

Alojz Kraigher, ki je od leta 1907 do 1914 živel in kot zdravnik služboval pri Sveti trojici, je v pismih mnogim intelektualcem, kulturnikom in politikom razkrival politični, socialni in gospodarski položaj v Slovenskih goricah in nanj gledal z jezo in žalostjo. Razmere je v pismu Henriku Tumi označil za "ostudne". Delno je krivil tudi socialno demokracijo, čeprav je z njo nekoč simpatiziral¹⁸:

Gnusnejše prikazni ni na svetu nego so ti podedovani štajerski nemškutarji. /.../ Ljudstvo pa je tako koruptirano kot nikjer. Je pač tako vzgojeno. Moč vidi pri Nemcih in imponira mu tudi samo Nemec. Ošabnost in gospostvo mu imponira, ampak biti mora nemško. Nemščina je cilj in zveličanje. Zavednosti nobene. /.../ Na Štajerskem je toliko Slovencev kot na Krajskem. In kdo je z največjo vnemo

gradiva, med drugim tudi svoj dnevnik v katerem je zapisal dogajanje v Lenartu pred in med prvo svetovno vojno. V dnevniku *Moje življenje* je zapustil med bogatim opisom dogajanja v lenarškem okraju tudi svoje pesmi. Umrli je 8. februarja 1945 in je pokopan na lenarškem pokopališču (Ilaunig, *Moje življenje*; Nina Gostenčnik, *Življenje in delo dr. Ožbolta Ilauniga ter dogodki v Lenartu od leta 1908 do 1918*, diplomsko delo (Maribor, 2004) (dalje: Gostenčnik, *Življenje in delo dr. Ožbolta Ilauniga ter dogodki v Lenartu od leta 1908 do 1918*).

¹⁴ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 73.

¹⁵ Gregor Jenuš, "Maribor ali 'Marburg an der Drau'? Spreminjanje nacionalne identitete mesta v prvi polovici 20. stoletja", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 85=Nv50, št. 4 (2014), str. 36.

¹⁶ Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah", str. 475.

¹⁷ Od 20. oktobra 1860 je bila sprejeta diploma o ureditvi notranjih državnopravnih odnosov monarhije (oktobrska diploma), ki je urejala volilno pravico v monarhiji. Njeno bistvo je bilo, da so bili volilci v posameznih občinah razdeljeni v kurije oz. razrede glede na to, koliko davkov so plačevali, z namenom dati nemškemu elementu čim močnejši položaj. V slovenskih deželah je tak sistem vztrajal do razpada Avstro-Ogrske (Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918* (Ljubljana, 1966), str. 135; Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918* (Ljubljana, 1965), str. 115–123 (dalje: Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*)).

¹⁸ Moravec, *Lojz Kraigher*, str. 40.

pri delu, da te naše rekrute germanizira? Socialna demokracija. Govorim, kar vem. Naši delavci, ki pridejo v Maribor, Gradec itd in se vrnejo kot socialisti, ki ne vejo drugega o socializmu, nego da je treba biti Nemec.¹⁹

Take razmere so se tudi v desetletju pred prvo svetovno vojno kazale na celotnem podežlju Spodnje Štajerske, zlasti pa v podeželskih trgih in mestih. In takšen tipičen podeželski trg je bil tudi Sv. Lenart. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je pri Lenartu živelo 622 prebivalcev, pred začetkom 1. svetovne vojne, natančneje konec leta 1910, pa je štel 637 prebivalcev, ki so se ukvarjali predvsem s trgovino in obrtjo. Leta 1912 je trg imel 5 trgovin z mešanim blagom, eno trgovino z železom, trgovino s steklom, eno z usnjem in trgovino z mineralno vodo, od obrti pa so takrat delovale 3 pekarnе, mesnici, čevljarja, mizarja, kleparja, krojač, brivec, lončar, sedlar, medicar in svečar, zidar, ključavničar, kolar in urar. V Lenartu je bilo kar osem gostiln, v katerih se je odvijalo izjemno živahno gostilniško življenje.²⁰ Od tega je bila zgolj ena slovenska: gostilna Alojza Arnuša, kjer so se do leta 1909 zbirali lenarški Slovenci. Gostilna je bila tudi prizorišče mnogih sporov med dvema političnima strujama in lahko bi dejali, da so bili politični boji med liberalci in "klerikalci" velikokrat prav – "gostilniški".²¹ Prav gostilničarji pa so se šteli med najpomembnejše tržane.

Pri Sv. Lenartu je bilo okrajno sodišče, pošta, petrazredna šola, župnija in policijska postaja, t. i. svobodne poklice pa so pri Lenartu opravljali tudi: notar, dva zdravnika, odvetnika ter živinozdravnik.²² Večina prebivalstva je bila slovenskega rodu, čeprav se jih je veliko štelo za Nemce. To se je v največji meri kazalo v ponemčenih priimkih (npr. Ambros Petrowitsch – Ambrož Petrovič, Karl Radey – Karel Radej, Winzenz Sarnitz – Vincenc Zarnik ipd.) in nemškem (vsakdanjem) govoru ter jeziku v uradih. Župnišče je sicer bilo zmeraj slovensko (za to sta se zavzemala župnik Josip Janžekovič in kaplan Ivan Bohinec, ki se je trudil, da bi okrajno zastopstvo, okrajna hranilnica in posojilnica ostala v slovenskih rokah) in je imelo ključno vlogo pri utrjevanju slovenstva. Podobno tudi šola, katere začetki segajo v leto 1759. Bila je pomembna slovenska postojanka, po letu 1895 pa je bila v trškem središču zgrajena tudi nova zgradba, ki je pripomogla k večji veljavi šole. Prvi znani stalno nastavljeni lenarški učitelj je bil Jožef Sekol,²³ leta 1906 pa je mesto nadučitelja v lenarški šoli nastopil

¹⁹ "Pismo Lojza Kraigherja Henriku Tumi, Sv. Trojica, 4. 3. 1911", v: Kraigher, *Zbrano delo: Pisma*, 10. knjiga, str. 27.

²⁰ Marjan Toš, "Zgodovina. Lenart od admontske Radehove do središča Slovenskih goric", v: *Lenart za jutri*, ur. Borut Juvanec et al. (Lenart–Ljubljana, 2010), str. 27.

²¹ Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah", str. 504.

²² Prav tam, str. 497.

²³ Bernard Petek, "Osnovno šolstvo v Lenartu skozi čas", v: *Žive sledi: Zbornik ob 250-letnici šolstva v Lenartu 1759–2009*, ur. Simona Peserl Vezovnik in Marjan Zadravec (Lenart, 2009), str. 22.

Sv. Lenart v Slovenskih goricah, razglednica poslana leta 1917 (PAM, SI_PAM_1693_004_001_157_00016)

"narodnjak"²⁴ Radoslav Kopic, ki je šolo kolikor je bilo mogoče sloveniziral, kar pa nemškim oblastem seveda ni bilo po godu. Da bi zaščitili svoje (veliko) nemške interese, so 10. oktobra leta 1909 v trgu odprli nemško šolo²⁵, ki jo je zgradila nemška nacionalna organizacija *Deutscher Schulverein*²⁶ s finančno pomočjo društva *Südmark*²⁷. "Slovenska" je bila ob župnišču in šoli tudi pošta, ki jo je

²⁴ Podpornik ali pripadnik Narodno napredne stranke (NNS), liberalec.

²⁵ Danes je tam sedež Osnovne šole Lenart na Ptujski cesti.

²⁶ *Deutscher Schulverein*, zasebna nemška šolska organizacija, ki se je zavzemala za šolanje otrok v nemščini, je bila ustanovljena leta 1880 na Dunaju in se je sprva skoraj izključno osredotočala na področje šolstva. S kulturnimi aktivnostmi in vzgojno-politično agitacijo v boju za nemško šolo in za nemščino kot učni jezik se je zoperstavljala poskusu zrelativiziranja nemštva na jezikovnih mejah monarhije in na nemških jezikovnih otokih. Po letu 1890 se je radikalizirala in na narodnostno večinsko slovenskem območju množično ustanavljala nemške šole (Werner Drobesh (prev. Franc Rozman), "Deutscher Schulverein: njegova ideologija, notranja struktura in delovanje s osebnim ozirom na Slovenijo", *Zgodovinski časopis* 46, št. 2 (1992), str. 189).

²⁷ *Südmark*, nemško nacionalno društvo, je bilo ustanovljeno leta 1889 pod vodstvom Karla Fraissa, znanega graškega odvetnika. Gre za društvo, ki je v letih pred prvo svetovno vojno skrbelo za gospodarsko stran graditve nemškega nacionalnega "mostu do Jadrana" – in to predvsem na Slovenskem Štajerskem. Tu naj omenimo naseljevanje nemškega življa ob nemško-slovenski jezikovni meji, kjer je Südmark na dveh sektorjih pokupila do leta 1914 900 oralov zemljišč (na področju Šentilja 600 in Marenberga-Radelj 200 oralov) ter samo na področju Šentilja in sosednjih občin izvedla kolonizacijo in naselila 63 družin iz Nemčije s skupaj 371 družinskimi člani. Leta 1909 so v Gradcu ustanovili tudi poseben denarni zavod, namenjen nemški kolonizaciji Slovenske Štajerske; imenovali so ga

upravljal goreč liberallec Vladimir Fabiani.²⁸

Sicer pa je bila večina uradov nemška. Vodil jih je Anton Grejan, ki ga je aprila 1910, ko je odšel v pokoj, zamenjal Ludvik Rzyzienski. Rzyzienski je bil znan strasten "nemškutar" in sovražnik vsega, kar je bilo slovensko. Ožbolt Ilaunig ga je v svojem dnevniku opisal kot moža "brez posebnega duševnega obzorja. Zdi se mi, da je imel samo 4 nižje razrede. Njegovo najljubše početje je bilo sedeti v krčmi pozno v noč, piti in kaditi. Ko so že vsi šli, je on še ostal, češ: 'Trinkma noch aus'."²⁹

Najvišji lenarški urad je bil okrajno sodišče, ki je bilo žarišče bojev za enakopravnost slovenščine v uradih. Sodni predstojnik lenarškega sodišča je bil od leta 1897, ko je bil promoviran v doktorja prava, Jožef Kronvogel,³⁰ zaveden Slovenec, ki je zaradi svoje objektivnosti užival splošno spoštovanje in bil leta 1904 imenovan za častnega meščana.³¹ Med prav tako zavedna Slovenca na sodišču sta spadala Karel Kočevar (v Lenartu od 1887 do 1903)³² in Roman Trstenjak, ki je v Lenart prišel leta 1903 in tam ostal do svoje smrti leta 1908.³³ Vsi ostali so bili Nemci ali "nemškutarji", ki so kazali "značilno labilnost v narodnem pogledu med uradniško inteligenco". "Nemškutarja" oz. "Nemcem prijazna Slovenca" sta postala Karl Radey, sin štajerskega deželnega poslanca Franca Radeja, in Ambros Petrowitsch, sin zavednega Slovenca Ivana Petroviča. Kljub večinskemu "nemškemu mišljenju" na sodišču, pa je to po zaslugi slovenskega predstojnika ostajalo "slovensko".³⁴

Ko govorimo o lenarškem sodnem okrožju, ne moremo mimo že večkrat omenjenega Ožbolta Ilauniga, moža slovenskega rodu, a predstavnika avstrijskega uradništva. Ilaunig je bil dober poznavalec lenarške zgodovine in je za seboj pustil veliko arhivskega gradiva, ki služi mnogim raziskovalcem.³⁵ Dolgo je veljala tudi ocena, da je bil prav Ilaunig model za glavni literarni lik Arnošta Škrobarja v romanu Alojza Kraigherja, *Kontrolor Škrobar* (1913), in nenazadnje

Südmärkische Volksbank und Spargenossenschaft für die Alpenländer (Boštjan Zajšek, *Biti Nemec pomeni biti luteran* (Maribor, 2010), str. 67; Tone Zorn, "Nemško nacionalno društvo 'Südmark' na avstrijskem Koroškem v prvem desetletju prve avstrijske republike", *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 23 (1957), str. 38–41).

²⁸ Marjan Toš, "Nekoč: Maistrovi slovenjegoriški podporniki", *Večer*, 2. 12. 2018, dostopno na: <https://www.vecer.com/nekoc-maistrovi-slovenskogoriski-podporniki-6622639>, pridobljeno: 10. 1. 2019; Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah", str. 498.

²⁹ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 87.

³⁰ "Spodnje-štajerske novice", *Domovina*, 6. 8. 1887, št. 32, str. 4.

³¹ Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah", str. 500.

³² Prav tam.

³³ "Sodnijska imenovanja in premeščanja", *Slovenski gospodar*, 8. 1. 1903, št. 2, str. 4; "Št. Lenart", *Slovenski gospodar*, 9. 4. 1908, št. 15, str. 3.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Gostenčnik, *Življenje in delo dr. Ožbolta Ilauniga ter dogodki v Lenartu od leta 1908 do 1918*, str. 40–54).

Ožbalt Ilaunig
(1876–1945) (dLib)

je tudi sam Ilaunig predvideval, da je bil njegov temperament povod za pisanje romana.³⁶ Zelo verjetno pa je, da je Škrobar mešanica različnih karakternih lastnosti resničnih oseb, saj po opisu glavnega dogajanja v romanu (pripetljaju ob občinskih volitvah v letu 1911) glavnemu liku ustreza več oseb, npr. tudi Franjo Štupica³⁷.

³⁶ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 90.

³⁷ *Franjo Štupica* (1873–1937), je prišel v Lenart iz Tržiča leta 1905. Pri Lenartu je takoj ustanovil Narodno napredno stranko. Z nekaterimi vidnejšimi slovenskimi tržani je ustanovil Glavno hranilno in posojilno društvo Slovenskih gor. Že leta 1906 je bil pobudnik za ustanovitev društva Sokol, vendar se je ustanovitev nekoliko zavlekla. Ustanovni občni zbor Sokolskega društva Lenart je bil sklican 9. avgusta 1908 leta v dvorani Posojilnice pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah. Prvemu upravnemu odboru Sokolskega društva Lenarta je predsedoval Štupica, kasneje pa je vso pobudo in vodenje

Za narodne razmere pri Lenartu je bilo najpomembneje prav to, kako so bili usmerjeni uradniki in pripadniki prej omenjenih svobodnih poklicev. Kot volivci so bili neodvisni, zato so lahko zastopali brezkompromisna radikalna gesla. To je veljalo predvsem za odvetnike.

Eden takih odvetnikov je bil tudi liberalno usmerjeni Milan Gorišek³⁸, ustanovitelj društva Sokol, ki je igralo pomembno vlogo v narodnostnih bojih in kulturnem življenju nasploh, saj se je še posebej zavzeto zavzemalo za slovensko uradovanje pri Lenartu. Milan Gorišek je leta 1910 odprl lastno odvetniško pisarno, kjer so bili koncipient in vsi uradniki vneti liberalci (npr. Davorin Polič in Janko Leskovec). Veljal je za "dušo vsega naprednega gibanja pri Lenartu in v okolici".³⁹

Član napredne stranke je bil tudi prej omenjeni Franjo Štupica, lenarški notar in eden izmed ustanoviteljev lenarškega Sokola. Skupaj z Goriškom je ustanovil Glavno hranilno in posojilno društvo Slovenskih goric. Zaradi osebnih sporov znotraj Sokola in hranilnice ter posojilnice, se je začel približevati "klerikalcem", kasneje pa celo k "nemški družbi".⁴⁰

Pri Lenartu sta v desetletju pred prvo svetovno vojno delovala tudi dva zdravnika. To sta bila nemški zdravnik češkega rodu Heinrich Benesch (Henrik Beneš)⁴¹, ki ga je po smrti leta 1907 nadomestil njegov zet dr. Theobald Zirn-gast⁴², in slovenski zdravnik Franc Tiplič.⁴³

društva prevzel dr. Milan Gorišek (Marjan Toš, "Fran Štupica lenarški notar in Maistrov gostitelj na Zavrhu", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 76=Nv41, št. 1–2 (2005), str. 221–226).

³⁸ Milan Gorišek (1878–1957), je kot koncipient k odvetniku Janku Leščniku v Lenart prišel leta 1904, šest let kasneje pa je že odprl lastno odvetniško pisarno, kjer je uradoval vse do leta 1941. Bil je zavezen Slovenec in je v svojo pisarno sprejemal le aktivne podpornike narodnostnega gibanja v trgu Sv. Lenarta v Slovenskih goricah. Nekaj časa je bil tudi lenarški župan in je skrbel za gospodarski napredek trga in okolice. Bil je član Sokolskega društva Lenart, leta 1907 pa mu je ob pomoči drugih podpornikov uspelo ustanoviti Glavno hranilnico in posojilnico Slovenskih goric kot družbo z neomejeno zavezo, ki je pomagal obrtnikom, kmetom pa tudi kulturnim društvom, nezanimarljiva je bila tudi pomoč generalu Rudolfu Maistru in njegovi vojski, ko mu je v prevratnih letih 1918/1919 pomagala z živežem in denarjem iz hranilnice. Gorišek je v Lenart prinesel mnoge napredne ideje in se nenehno zavzemal za krepitev slovenstva in slovenski značaj Lenarta samega (Toš, "Dr. Milan Gorišek", str. 93–113).

³⁹ Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah", str. 503.

⁴⁰ Ilauing, *Moje življenje*, str. 73; Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah", str. 504.

⁴¹ Heinrich Benesch se je rodil 20. septembra 1844 pri Križu pri Rogatcu. Kot zdravnik je najprej delal v Mislinju pri Slovenj Gradcu, leta 1885 pa se je preselil v Lenart, ker je leta 1907 tudi umrl. Bil je pomemben Čeh in predsednik lenarškega Südmarminega pevskega zbora (Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941", str. 521–522).

⁴² Theobald Zirn-gast se je rodil 28. junija 1873. Leta 1906 se je poročil s hčerko dr. Heinricha Benescha in se po njegovi smrti leta 1907 preselil iz sv. Trojice k Lenartu. Bil je zagrižen Nemec, ki je v času najhujšega narodnostnega boja po načrtih in s finančno pomočjo nemških nacionalnih društev *Südmark* in *Schulverein* v Lenartu uspelo sezidati nemško osnovno šolo in *Vereinshaus* (Nemško hišo). Nato se je sprl in tožil z močnimi lenarškimi Nemci in nemčurji. Leta 1914 je bil mobiliziran kot rezervni zdravnik. Po prvi svetovni vojni je ostal v Mariboru, kjer je služboval pri takratnem Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev vse do svoje smrti 1941 (Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941", str. 523).

⁴³ Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941", str. 522–523.

Kakšne razmere so vladale pri Lenartu leta 1908, ko je nastopil službo pri okrajnem sodišču, je dobro opisal sodnik Ožbolt Ilaunig v svojih spominih:

Dr. Gorišek mi je razodel, da ga jezi postopanje slovenskih uradnikov v Št. Lenartu, ki smo preveč prijazni z Nemci in zahajamo v nemške gostilne. Ima prav, je to nekaka naša slabost. A naj se ne smatra to kot politični greh; jaz sem bil med Nemci in sem moral zahajati v nemško družbo. Zato tudi nisem občutil tega tako kakor tisti, ki so bili vedno med Slovenci in so imeli nekako prirojeno se omejiti samo na slovensko družbo. Ker sem videl nadsvetnika, dr. Tipliča, notarja in druge Slovence zahajati v nemške gostilne, sem nazadnje tudi jaz sledil temu zgledu, ki se ve, v narodnem oziru ni bil dober.

Nikakor pa ne morem pritrditi pogledu dr. Goriška, da zaradi tega Jugoslavija v Slovenskih goricaх ne more priti do tistega ugleda, kakor bi ga morala imeti in da je ljudstvo preveč nemčursko. Tega so krive vse druge okoliščine. Večletna propaganda zloglasnega časnika "Štajerc" je dosegla, da je ljudstvo bolj mlačno in se nagiba v nekaterih krajih bolj na nemško stran. Poudariti je potrebno, da se slovenski uradniki v stari Avstriji nikakor niso smeli pokazati v javnosti kot politiki, ker so dobili hitro svojo brco. Da sem po slovensko uradoval, kjer sem mogel in kolikor so dopuščali predpisi, se lahko vsak prepriča in sodnija Sv. Lenart je bila na glasu, da se tam v okrožju mariborske okrožne sodnije najbolj slovensko uraduje.⁴⁴

In medtem ko je življenje in delo zgoraj omenjenih najvplivnejših predstavnikov slovenske inteligence, ki so v letih pred prvo svetovno vojno delovali pri Sv. Lenartu, precej dobro raziskano, je namen pričujočega prispevka iz drobcev dosegljivih virov skicirati življenjsko pot in usodo lenarškega zdravnika Franca Tipliča, ki je prav tako kot sodnik Ilaunig, notar Štupica ter odvetnik Gorišek pisatelju Alojzu Kraigherju predstavljal model za enega od osrednjih likov v romanu *Kontrolor Škrobar*.

Franč Tiplič: zdravnik in politični aktivist

Franč Tiplič se je rodil 23. marca leta 1869 v družini revnega želarja (kajžarja) v Veržehu na Murskem polju.⁴⁵ Gimnazijo je obiskoval v Varaždinu ob denarni podpori domačinov, ki so si želeli, da bi Franc postal duhovnik. Mladega Tipliča pa so bolj zanimale naravoslovne vede, zato se je v nasprotju s pričakovanji po

⁴⁴ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 176.

⁴⁵ "Boj za Št. Lenart v Slov. Goricaх", *Narodni list*, 2. marca 1911, št. 3, str. 1.

maturi vpisal na študij medicine v Gradcu, kjer ga je podpiral stric Franc Prelog, ki je bil lastnik tovarne testenin na Dunaju.⁴⁶ Kot graški visokošolec se je Tiplič leta 1890 včlanil v slovensko akademsko društvo Triglav,⁴⁷ med študijem pa se je ukvarjal tudi z igro in med počitnicami kot govornik sodeloval na slovenskih prireditvah v domačem kraju.⁴⁸ Kot doktor medicine je bil na vseučilišču v Gradcu promoviran 20. julija 1898,⁴⁹ zdravniško prakso pa je opravljal v Nestelbachu pri Gradcu, kjer se je že teden dni po promociji, 27. julija 1898, poročil z Alojzijo Fellner (1877–1934)^{50,51}, nadučiteljevo hčerko.⁵²

Ceprav mu je bila udobna prihodnost zagotovljena, pa se je Tiplič po končani zdravniški praksi v Nestelbachu želel vrniti v rodne kraje. "Meni se tukaj v Nestelbachu ne godi hudo, zaslužek je še vedno, ali jaz bi rad prišel med naše ljudstvo,"⁵³ je zapisal v začetku leta 1901. Tako se je, ko je v časniku *Domovina* zasledil, da je pri Sveti Trojici v Slovenskih Goricah umrl tamkajšnji zdravnik Feliks Ryzieskiy^{54,55} s pismom obrnil na dolgoletnega prijatelja, dve leti starejšega teologa in zgodovinarja Franca Kovačiča (1867–1939), prav tako rojenega v Veržeju (s Tipličem sta obiskovala isto gimnazijo v Varaždinu, kamor so načeloma radi zahajali študenti iz Slovenskih goric)⁵⁶, ter ga prosil za nasvet za "kompetiranje" na prosto zdravniško mesto. Tipliča je srce vleklo bliže rodne-
mu kraju, vendar pa je izražal dvom za selitev v trg, kjer narodnostnih razmer ni dobro poznal:

⁴⁶ Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941", str. 522.

⁴⁷ *Študentska družba Triglav* je bila ustanovljena leta 1975 v Gradcu. V okviru društva je deloval pevski zbor, dramska sekcija in knjižnica. Člani so prirejali predavanja, prireditve, debatne večere ipd. Kot podružnica študentske mreže Triglav je bilo leta 1920 v Zagrebu ustanovljeno Akademsko društvo Triglav, ki je organiziralo prireditve v Zagrebu po slovenskih deželah. Dve leti kasneje je bilo Akademsko društvo Triglav kot podružnica formirano tudi v Ljubljani (Janja Žitnik Serafin, "Prerez zgodovine slovenskih kulturnih društev v jugoslovanskem prostoru", v: *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanjost*, ur. Janja Žitnik Serafin (Ljubljana, 2014), str. 141).

⁴⁸ "Dopisi." *Slovenski gospodar*, 28. 1. 1892, št. 4, str. 27.

⁴⁹ "Razne stvari," *Slovenski gospodar*, 28. 7. 1898, št. 30, str. 6.

⁵⁰ Alojzija Ana Marija Tiplič, roj. Aloisia Anna Maria Fellner se je rodila 26. maja 1877 v kraju Nestelbach pri Gradzu (Diözesanarchiv Graz-Seckau, Graz (DAG), Altmatriken, Taufbuch 1864–3. 1884 – Nestelbach bei Graz, str. 191). Umrla je 24. novembra 1934 v Lenartu, Trojiška cesta 17 (Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah, AŠ 232, Zapuščinski spis O 301/34).

⁵¹ DAG, Altmatriken, Trauungsbuch VII 1877–1899 – Nestelbach bei Graz, str. 231.

⁵² Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941", str. 522.

⁵³ PAM, fond Franc Kovačič, TE 8, pismo Franca Tipliča Francu Kovačiču, 15. februar 1901.

⁵⁴ Feliks Ryzieski je bil oče že omenjenega Ludvika Ryzieskega, pronemško lenarškega usmerjenega upravitelja, ki je veljal za sovražnika vsega, kar je bilo slovensko.

⁵⁵ Notico o smrti "priljubljenega zdravnika" je objavil tudi časnik *Slovenec* ("Dnevne novice", *Slovenec*, 7. 2. 1901, št. 31, str. 4).

⁵⁶ Bruno Hartman, "Dr. Franc Kovačič (1867–1939)", *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), str. 259.

Franc Tiplič (1869–1918) (*Svet med Muro in Dravo*, ur. Viktor Vrbnjak (Maribor, 1968), str. 522)

Ti bolj poznaš narodne razmere, kakor jaz, zato rej bi te prosil, da mi iste nekoliko razjasniš. Ali je zdravnik pri Sv. Trojici tudi ob enem distriktni zdravnik? Ali je sploh neki letni "fixum"? /.../ Morebiti imaš Ti pri Sv. Trojici nekoliko vpliva (posebno v Samostanu), zato rej bi te prosil, da mi – ako bi slučajno kompetiral na to zdravniško mesto – nekoliko greš "na roko".⁵⁷

Tiplič se je posvetoval tudi z drugimi narodno zavednimi in vplivnimi javnimi delavci (s katerimi se je družil med študijem v Gradcu), predvsem slovenskim filologom, publicistom in politikom Karlom Verstovškom (1871–1923) in odvetnikom ter politikom Franjom Rosino (1863–1924), in oba sta mu pri-

⁵⁷ PAM, fond Franc Kovačič, TE 8, pismo Franca Tipliča Francu Kovačiču, 15. februar 1901.

govarjala, naj se preseli k Svetemu Lenartu v Slovenskih goricah,⁵⁸ kjer je bilo poleg mesta okrožnega zdravnika, ki ga je zasedel upokojeni vojaški zdravnik Henrik Beneš, še prosto mesto okrožnega zdravnika za Sveti Jurij v Slov. goricah (danes Jurovski dol) s sedežem pri Lenartu.⁵⁹ Tako je Kovačiču konec marca sporočil, da se je odločil s 26. marcem 1901 prevzeti službo lenarškega okrajnega zdravnika.⁶⁰

Kot zaveden Slovenec je hitro navezal stike z drugimi narodno zavednimi sokrajani, med drugim z Milanom Goriškom, Maksimilijanom Ocvirkom, Franom Ilešičem ter že omenjenim zdravniškim kolegom Alojzom Kraigherjem. Že vse od začetka svojega delovanja v Slovenskih goricah si je zavzeto prizadeval za uveljavitev slovenščine v sodno-medicinski praksi.⁶¹ Dokler ni prišel službovat v Lenart, je bil bolj liberalno usmerjen, nato pa je iz čisto praktičnih razlogov (vsaj na videz) prestopil h "klerikalcem", saj ga je tako slovenska duhovščina kot zdravnika raje predlagala kmečkemu ljudstvu. Zasluge okrajnega zdravnika je bil namreč v največji meri odvisen od števila pacientov in njihovega plačila, zato si je kot novi zdravnik v okraju moral zelo prizadevati, da si pridobi zaupanje predvsem slovenskega kmečkega prebivalstva. Zase pa je pravil, da kot zdravnik ne more biti kaj drugega kot ateist.⁶² Podobno je razmišljal tudi Alojz Kraigher, ki je v pismu Ivanu Cankarju 26. novembra 1910 zapisal, da se ne glede na to, da je "narodnjak", glede na razmere pri Lenartu tudi sam raje družil s "farji", saj prav ti bijejo najmočnejši boj proti Nemcem.⁶³

Ožbolt Ilaunig, sodnik in pisatelj, po katerem naj bi bil delno upodobljen glavni literarni lik Kraigherjeva *Kontrolorja Škrobarja*, je Tipliča, ki je bil njegov osebni zdravnik, velikokrat pa mu je pomagal tudi kot izvedenec pri sodnih komisijah, v svojih spominih oz. dnevniku o življenju pri Lenartu z naslovom *Moje življenje*, takole opisal:

Slovenski zdravnik je dr. Tiplič iz slavno znanega Veržeja doma, oženjen z Nemko iz Nestalbacha. Uvidel je, da je najboljša, če se s klerikalno stranko spoprijatelj in tako je kot nekdanji Triglavan postal navdušen klerikalec. To je neslo. Duhovniki so ga priporočali bolnikom in tako je imel dosti opravka /.../. Služil je dobro in si postavil lepo vilo. V svojem srcu ni bil navdušen katoličan, izrazil se je, da je medicinec ateist, kot Slovenec liberalec. Zaradi prelevitve v klerikalca se je hitro sprl

⁵⁸ "Novice", *Kmetijske in rokodelske novice*, 7. 6. 1901, št. 23, str. 226.

⁵⁹ Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo", str. 522.

⁶⁰ PAM, fond Franc Kovačič, TE 8, pismo Franca Tipliča Francu Kovačiču, 23. marec 1901.

⁶¹ Prav tam.

⁶² Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah", str. 504.

⁶³ "Pismo Lojza Kraigherja Ivanu Cankarju, Sv. Trojica v Slov. goricah, 26. 11. 1910", v: Kraigher, *Zbrano delo: Pisma*, 10. knjiga, str. 35.

tudi z dr. Goriškom. Iz prejšnjih dobrih prijateljev sta nastala dva srdita sovražnika in s tem tudi celotna družina.⁶⁴

O političnem udejstvovanju dr. Tipliča pa je zapisal:

Kakšno pa je bilo življenje Slovencev v trgu?

V trgu sta bili dve stranki: klerikalna z dr. Tipličem in Maksom Krambergerjem, tajnikom Posojilnice pri Sv. Lenartu na čelu; liberalna z dr. Goriškom in njegovimi pristaši, ki so rekrutirali iz udov Čitalnice, pri kateri so bili učitelji in uslužbenci obeh odvetniških pisarn in sodni pomočniki. S svetnikom sva bila člana, a se za delovanje nisva toliko zanimala, ker je Čitalnica faktično spala in se je omejila le na to, da podpira dohodke in plačuje določene časnike.⁶⁵

Tiplič je tako kot zdravnik kot politični aktivist užival velik ugled pri sokrajanih. V časnikih *Slovenski gospodar* ter *Slovenec* najdemo nekaj zapisov o njegovem vsestranskem delovanju. Bil je član mnogih društev, med drugim Slovenske matice,⁶⁶ bil je tudi poverjenik Hrvaške matice za Lenart,⁶⁷ kot visokošolec je bil član društva Danica,⁶⁸ član Zgodovinskega društva za Maribor,⁶⁹ bil je nadzornik Posojilnice pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah,⁷⁰ podpornik Katoliškega slovenskega izobraževalnega društva pri Sv. Bolfenu v Slovenskih goricah in odbornik mnogih drugih narodnih društev⁷¹. Pogosto in nesebično je daroval v dobrodelne namene. Njegovo ime najdemo v slovenskih časnikih med omembami finančne podpore za športna in kulturna društva, knjižnice, tiskarne, izobraževalne ustanove in varstvo predšolskih otrok, med vojno pa za lenarške vojake, ki so bili poklicani v vojsko.⁷²

Bil je najprej podpredsednik⁷³ in kasneje predsednik lenarškega Katoliške-

⁶⁴ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 74.

⁶⁵ Prav tam, str. 81–81.

⁶⁶ "Imenik društvenikov 'Slovenske matice' za leto 1899", v: *Letopis Slovenske matice za leto 1899* (Ljubljana, 1899), str. 32–70; "Imenik društvenikov 'Slovenske matice' za leto 1906", v: *Letopis Slovenske matice za leto 1906* (Ljubljana, 1906), str. 33–81.

⁶⁷ "Slovenske novice", *Domovina*, 3. 10 1906, št. 127, str. 3.

⁶⁸ "Tedenske novice", *Slovenski gospodar*, 6. 6. 1918, št. 23, str. 4.

⁶⁹ "Imenik društvenikov l. 1908", *Časopis za narodopisje in zgodovino* 5, št. 3–4 (1908), str. 209.

⁷⁰ "Štajerska", *Amerikanski Slovenec*, 8. 6. 1915, št. 55, str. 3.

⁷¹ "Društvena poročila", *Slovenski gospodar*, 9. 2. 1905, str. 4.

⁷² "Murskemu sokolu", *Slovenski gospodar*, 19. 3. 1903, št. 12, str. 6; "Sv. Lenart", *Slovenski gospodar*, 23. 10. 1913, št. 43, str. 4; "Za vojake-kadilce so darovali", *Slovenski gospodar*, 12. 11. 1914, št. 47, str. 6; "Sv. Lenart v Slov. gor.", 26. 11. 1914, št. 49, str. 5; "Za Tiskovni dom v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 28. 2. 1918, št. 9, str. 4.

⁷³ "Štajerske novice", *Slovenec*, 4. 9. 1906, št. 202, str. 2.

Vizitka dr. Franca (Frana) Tipliča (PAM, fond Franc Kovačič, TE 8)

ga političnega društva^{74,75} ki se je zavzemalo v glavnem za slovenske šole ter slovenski jezik v vseh uradih.⁷⁶ V okviru društva se je udeleževal mnogih političnih takrat zelo aktualnih katoliških shodov, ki jih je kot podpredsednik ali predsednik društva nemalokrat tudi otvoril ali pa imel govore.⁷⁷

Veljal je za neumorno delavnega in razumevajočega zdravnika splošne prakse in zobozdravnika⁷⁸, ki je svoja administrativna in lekarniška dela opravljal sam.⁷⁹ Bolniki so k njemu prihajali vse od Juršincev v Slovenskih goricah

⁷⁴ *Katoliško politično društvo* je bilo ustanovljeno leta 1890 ("Osnovni odbor 'Katol. političnega društva'", *Slovenec*, 27. 1. 1890, št. 21, str. 3), po I. slovenskem katoliškem shodu 1892 pa so mu sledila še številna okrajna Katoliška politična društva, med drugimi lenarško Katoliško politično društvo. Bilo je prvo formalno in "dejansko ognjišče" katoliškega političnega gibanja. Katoliško politično društvo se je kasneje preimenovalo v Katoliško narodno stranko in 1905 v Slovensko ljudsko stranko (Jure Gašparič, "Slovenska ljudska stranka in njena organizacija (1890–1941)", *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 1 (2017), str. 30).

⁷⁵ "Shod S.K.Z. pri Sv. Lenartu v Slov. gor.", *Slovenski gospodar*, 5. 9. 1907, št. 43, str. 1.

⁷⁶ "Resolucija I. slovenskega katoliškega shoda", *Kmetijske in rokodelske novice*, 9. 9. 1892, št. 37, str. 301.

⁷⁷ "Razne stvari", *Slovenski gospodar*, 4. 8. 1904, št. 31, str. 4; "Volilni shodi", *Slovenski gospodar*, 16. 9. 1904, št. 37, str. 5; "Politični hod pri Sv. Lenartu v Slov. goricah", *Slovenski gospodar*, 24. 11. 1904, št. 47, str. 1; "Štajerske novice", *Slovenec*, 5. 9. 1904, št. str. 2.

⁷⁸ Šele po letu 1900 lahko govorimo o začetkih rednega zobozdravstva na vsem slovenskem ozemlju, saj šele takrat začne upadati število tujih zobozdravnikov. Pred prelomom tisočletja je bil namreč pogoj za odprtje zasebne prakse avstrijsko državljanstvo, dokazila o strokovni usposobljenosti ter da je prijavljenost pri političnih oblasteh. Po letu 1900, ko se je razmahnila slovenska narodna zavest in s tem politični upor proti germanizaciji, pa se na Slovenskem vse bolj pojavljajo slovenski zobozdravniki, npr. Rado Furlan v Ljubljani, Anton Schwab v Celju, Viktor Kac v Mariboru ter tudi Franc Tiplič v Lenartu (Velimir Vulikič, "Utrinki iz zgodovine zobozdravstva: Začetki zobozdravstva pri nas", *ISIS: Glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 19, št. 4 (2010), str. 40).

⁷⁹ Marica Kramberger, "Začetki organiziranega zdravstva v zdravstvenem domu Lenart", *Zdravstveni dom Lenart*, dostopno na: www.zd-lenart.si/index.php/spoznajte-nas/pogled-nazaj/112-zacetki-organiziranega-zdravstva-v-zdravstvenem-domu-lenart, pridobljeno: 2. 1. 2019.

in od Vidma ob Ščavnici (danes Sv. Jurij ob Ščavnici). Ordinacijskega časa naj ne bi imel, hkrati naj si tudi ne bi jemal ne odmora ne dopusta. Kljub temu je bil vedrega značaja in veselega obraza, predvsem pa naj bi bil izredno socialno čuteč,⁸⁰ še posebej do ubožnega slovenjegoriškega prebivalstva. Priljubljen je bil v prvi vrsti zato, ker je bil "slovenski" zdravnik.⁸¹ Kljub vedremu značaju pa ga je Alojz Kraigher opisal kot pesimista, ki je bil mnenja, da je boj "nasproti nemški denarni pomoči Súdmarka in Schulvereina brezuspešen".⁸²

Sodnik Ilaunig je oba slovenska zdravnika Tipliča in Kraigherja pogosto klical kot sodna izvedenca pri kazenskih primerih in je imel na njihova druženja zelo lepe spomine, še posebej na to, kako vesela družba so bili in kako radi so skupaj zapeli.⁸³

Tipliča so, prav tako kot Kraigherja, cenili predvsem slovenski kmetje, saj je prihajal k njim, kadarkoli so poslali po njega in je za svoje zdravniške usluge zaračunaval manj kot ostali in prav zaradi tega so ga nemški zdravniki in "nemškutarji" pogosto napadali. Še posebej sovražno je bila proti njemu nastrojena struja t. i. štajercijancev, zbranih okoli "Nemcem prijaznega časnika" *Štajerc*. Ta je izhajal na Ptujju med letoma 1900 in 1918 in je bil usmerjen strogo protikatališko. Štajercijanci so stremeli k raznarodovalni politiki in torej k ponemčevanju – dobro zasnovan program organizacije pa je potekal ob močno podpori zasebne nemške šolske organizacije, ki se je zavzemala za šolanje otrok v nemščini *Deutscher Schulvereina* in graškega društva *Súdmark*, ki je ponujala finančno pomoč Nemcem na narodnostno mešanih krajih.⁸⁴ Štajercijanstvo je bilo posebej močno in številčno prav v okolici Ptujja in v Slovenskih goricah. V letih 1900–1906 so se namreč štajercijanci udeležili 25 občinskih volitev in zmagali v 15 občinah.⁸⁵

Nič čudnega torej ni, da jim slovenski narodno zavedni zdravnik ni ustrezal. Že leto po njegovi nastanitvi pri Sv. Lenartu so ga začeli grobo napadati in blatiti, širili so govorice o njegovem odhodu zaradi političnih pritiskov,⁸⁶ obsojali so ga za pohlepneža, za "potrato kmečkega denarja", požeruha in pijanca, očitali so mu celo "nemško" ženo. Še posebej v nos jim je šlo, da ne more obravnavati vseh pacientov pri npr. Sv. Jurija, saj stanuje pri Lenartu – tam pa ima "potemtakem Sv.

⁸⁰ "Tedenske novice. Dr. Franc Tiplič.", *Slovenski gospodar*, 6. 6. 1918, št. 23, str. 4.

⁸¹ "Dopisi", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1902, št. 48, str. 3.

⁸² "Pismo Lojza Kraigherja Janku Šlebingerju, Sv. Trojica, 17. 12. 1909", v Kraigher, *Zbrano delo: Pisma*, 10. knjiga, str. 32.

⁸³ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 76–77, 120.

⁸⁴ Ivan Rihtarič, "Štajerc" in njegov odnos do volitev v državni zbor 1906 in 1907", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 67=NV32, št. 1 (1996), str. 27–29.

⁸⁵ Janez Cvirn, "Med nacionalizmom in nacionalno koeksistenco", *Zgodovinski časopis* 63, št. 1–2 (2009), str. 237.

⁸⁶ "Dopisi", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1902, št. 48, str. 3.

Lenart razven tega zares izvrstnega distriktnega zdravnika dr. Benescha še povrh drugega zdravnika in to na naše stroške". Želeli so ga odstaviti ter zahtevali,

da se služba našega distriktnega zdravnika na novo razpiše, da se takoj vstavijo podpore, ki se plačujejo Tipliču od okrajnega zastopa in od deželnega odbora, ker ne sprevidimo nikakor zakaj bi morali mi plačevati za druge ljudi zdravnika, kateri ga že itak imajo in še povrh boljšega, kakor ga nam je odsodil farški vpliv!"⁸⁷

Tiplič se je branil in jim je odgovoril, da se bo preselil k Sv. Juriju takoj, ko mu bodo tam našli za zdravnika primerno stanovanje. Pisci *Štajerca* pa z napadi niso odnehali in so se še naprej močno trudili oblatiti njegov ugled. Oparekali so mu strokovno usposobljenost in poklicno etiko (češ da ne sprejema pacientov, od katerih ni zaslužka), očitali so mu politično "prvaško klerikarstvo" in hinavstvo (češ da deluje protinemško, po drugi strani pa "se zna Nemcem sladko prilizovati" in da bi bil "ta dr. Tiplič /.../ danes kozji pastir, ko bi ne znal nemško"⁸⁸) ter oportunistem kot tudi sam način življenja – označevali so ga za pijanca, pretepača, ki žali ljudi vsepovprek ipd.⁸⁹

Iz vsega zapisanega, kar preberemo v časniku *Štajerc*, lahko sklepamo, da Tipliču delovanje v domačih krajih "med našim ljudstvom" ni bilo z rožicami postlano. Gotovo so ga zapisi v *Štajercu* prizadeli, še posebej pa ga je skrbelo, da bo nacionalno-politično obračunavanje z njim odvrčalo paciente, kar bi lahko usodno vplivalo na njegov finančni položaj in blagostanje njegove družine. V vsakem primeru ni bil čisto po godu nobeni od nasprotnih strani: za slovenske narodnjake ni bil dovolj Slovenca – tudi zato, ker je bil poročen z Nemko, Nemci in "nemškutarji", ki so ga najbolj napadali, so ga javno zmerjali s hinavcem in oportunistom, ki se Nemcem prilizuje samo zaradi osebnih koristi, oboji – liberalno usmerjeni Slovenci in "štajercijanci" – pa so mu očitali njegovo (vsaj navidezno) preobrazbo v "klerikalca".

Občinske volitve leta 1911

Glede političnega ugleda je bilo za Tipliča prelomno leto 1911, ko so pri Lenartu potekale posebej burne občinske volitve.⁹⁰

⁸⁷ Več kmetov, "Dopisi." *Štajerc*, 16. 4. 1905, št. 8, str. 5.

⁸⁸ "Iz Spodnje-Štajerskega." *Štajerc*, 17. 5. 1908, št. 20, str. 4.

⁸⁹ "Spodnještajerske novice." *Štajerc*, 28. 5. 1905, št. 11, str. 4; "Dopisi iz Štajerskega." *Štajerc*, 4. 3. 1906, št. 5, str. 2; "Dopisi." *Štajerc*, 12. 11. 1905, št. 23, str. 3; "Dopisi." *Štajerc*, 10. 12. 1905, št. 25, str. 3; "Dopisi iz Štajerskega." *Štajerc*, 18. 3. 1906, št. 6, str. 2; "V šolo zvoni..." *Štajerc*, 16. 9. 1906, št. 19, str. 1.

⁹⁰ Darko Štrafela, "Državnozbornske volitve na slovenskem Štajerskem leta 1911", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 78=Nv43, št. 4 (2007), str. 57–78.

Občinski volilni upravičenci so se delili na dve skupini: prva je bila davčna skupina, kjer so imeli volilno pravico tisti, ki so v občini plačevali direktne davke (v slovenskih deželah je na Štajerskem zadostoval kakršenkoli znesek, za razliko od Goriške, kjer je veljal cenzus 1 goldinar), druga je bila skupina volivcev, ki so imeli volilno pravico zaradi svojega položaja, službe ali izobrazbe (t. i. inteligenčna skupina), ne glede na to, ali so plačevali kaj davkov ali ne, vendar so morali imeti t. i. domovinsko pravico. Kdo točno je spadal v to skupino, je bilo odvisno od dežele do dežele. V tej skupini so bili načeloma duhovniki, učitelji, upokojeni časniki, vojaški uradniki, profesorji, akademiki pa tudi častni občani oz. meščani. Volilni upravičenci v davčni skupini niso imeli enake volilne pravice, temveč so jih v volilni imenik razvrstili od tistega, ki je plačeval največ, do tistega, ki je plačeval najmanj davkov, s čemer je bilo poskrbljeno za "zaščito interesov više obdavčenih". Neenakost se je kazala v razdelitvi volilcev v volilne razrede (*Wahlkörper*). Vsoto davkov so razdelili na dva ali tri enake dele, odvisno od tega, ali je občina imela dva ali tri volilne razrede. V prvi volilni razred so prišli tisti, ki so plačevali tretjino davkov, v drugega tisti, ki so plačevali drugo tretjino, in v tretjega tisti, ki so plačevali zadnjo tretjino. Tako je bilo najmanj volilnih upravičencev prav v prvem volilnem razredu, kjer so volile inteligenčne skupine. Vsak volilni razred je volil isto število občinskih odbornikov. Na ta način so seveda bogati davkoplačevalci imeli gospodujoč položaj v vodstvu občine.⁹¹

Čeprav so Slovenci upali na zmago vsaj v enem, če ne celo v dveh razredih, je 21. februarja, na dan volitev, slovenska stranka stopila v volilni boj z nemško v treh razredih in v vseh treh izgubila. Za volitve v tretjem razredu Slovenci niso imeli upanja za zmago, v drugem razredu so menili, da je možna, skoraj računali pa so na zmago v prvem volilnem razredu. Razmerje v slednjem je bilo namreč takšno, da bi v primeru, če bi volili vsi Slovenci, bili glasovi izenačeni (saj je bil šesti nemški volivec Vincenz Sarnitz hudo bolan) – in tako bi o zmagovalcu odločil žreb. Kljub temu pa so bili izidi volitev takšni, da so Nemci povsem brez težav pridobili glasove v tretjem in drugem razredu. Zaradi strahu pred nemškim pritiskom je bila usoda volilnih glasov prav taka tudi v prvem. Ob odprtju glasovanja je od volitev najprej odstopil lenarški notar Jurij Golob, ki naj bi nujno moral sestaviti neko "oporočko" in tako ni imel časa voliti.⁹² Pa vendar njegov glas ne bi bil odločilen. *Narodni list*, časnik, ki ga je urejal Vekoslav Spindler, prej odgovorni urednik časopisa *Domovina* in pisec narodnostnega programa, objavljenega v brošuri *Kaj*

⁹¹ Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, str. 115–121.

⁹² Ilauinig, *Moje življenje*, str. 82.

bočemo.^{93,94} je v članku o pregledu občinskih volitev zapisal, da je bil ob "nemšku-tarskih sleparijah" glavni vzrok za poraz "v izdajstvu treh slovenskih mož, pristašev klerikalne stranke."⁹⁵ Krivdo so pripisali državnemu in deželnemu poslancu Francetu Roškarju⁹⁶, predsedniku Slovenske kmečke zveze, Francu Štupici, krajevnemu notarju in enemu izmed ustanoviteljev Narodne napredne stranke (od katere je kasneje odstopil in prestopil v "klerikalni" tabor), ki je celo raztrgal svojo "legitimacijo" in zapustil volilno sobo,⁹⁷ ter zdravniku dr. Francetu Tipliču, predsedniku Katoliškega političnega društva Sveti Lenart. Slovenski liberalni časniki so Tipliča, Roškarja in Štupico označili za izdajalce, "novodobne Efijalte".⁹⁸

Kaj je dejansko vplivalo na njegovo ravnanje, težko ocenjujemo, dejstvo pa je, da je Franc Tiplič dan pred volitvami sporočil, da je zbolel in da ne sprejme kandidature v prvem razredu. Kljub temu je na volilni dan na pritisk svojih pristašev odšel v volilno komisijo, vendar je ostal le do časa, ko je volil tretji razred, v katerem je bilo že vse odločeno. Takoj po sklepu volitev tretjega razreda pa je komisijo zapustil, ne da bi počakal na končne rezultate volitev v ostalih dveh razredih. *Narodni list* je je njegovo dejanje označil za "nemožato", o volilnem dogajanju v Lenartu pa o Tipličevem dejanju zapisal tako:

Ko je šlo za naš največji interes, da bi slovenski zaupni mož v komisiji pazil na žrebanje ter preprečil vsak morebitni švindel, je vrgel g. Franc Tiplič puško v koruzo in pobegnil z vozom bogvekam, ne da bi bil volil. Upamo, da so sedaj tudi poštene ljudje v klerikalni stranki spoznali tega človeka in mu bodo dali zaslužen brco. Kajti Tiplič je odslej nemogoč kot predsednik slov. kat. pol. društva za lenarčki okraj in nemogoč v javnem življenju sploh.⁹⁹

⁹³ Osnutek narodnostnega programa, pisec katerega je bil Vekoslav Spindler, je bil objavljen v brošuri *Kaj bočemo?* Utemeljeval je narodnostne zahteve, npr. pravico do slovenskega jezika v javnosti, enakopravnost stanov na osnovi političnega pluralizma, obravnaval je tudi žensko tematiko ter se zavzel za uresničitev Zedinjene Slovenije s parlamentom in vlado v Ljubljani. Brošura *Kaj bočemo?* je objavljena v delu Branka Goropevska, *Štajerski Slovenci, kaj bočemo? Slovenska politika na Štajerskem 1906–1914* (Celje, 2005), str. 26. Program je analogija na programatično knjižico Josipa Vošnjaka *Slovenci, kaj bočemo?* (1867).

⁹⁴ Marko Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom. "Liberalizem" na Štajerskem med letoma 1918 in 1923*. (Maribor, 2010), str. 38.

⁹⁵ "Boj za Št. Lenart v Slov. Goricah", *Narodni list*, 2. 3. 1911, št. 3, str. 1.

⁹⁶ *Ivan Roškar* (1860–1933) je bil poslanec štajerskega deželnega zbora v okraju Maribor Ljutomer (prvič je bil izvoljen leta 1907), kjer je ostal kar deset let; v leti 1907–1918 državnozborni poslanec na Dunaju. Kot 25-letni je postal župan Sv. Jurija v Slovenskih goricah, sodeloval je pri Okrajni hranilnici in Posojilnici, pri Sv. Juriju je ustanovil bralno društvo Edinost ter kmetijsko podružnico. Bil je ustanovitelj in predsednik Slovenske kmečke zveze (1907) ("Ivan Roškar", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3–5; Milena Kokol in Aleksander Purgaj, *Ivan Roškar. Narodni politik iz Slovenskih goric* (Jurovski dol, 2019) (dalje: Kokol in Purgaj, *Ivan Roškar. Narodni politik iz Slovenskih goric*)).

⁹⁷ "Liberalna poštenost", *Straža*, 27. 2. 1911, št. 24, str. 2.

⁹⁸ "Boj za Sv. Lenart v Slovenskih goricah. Beseda o izdajalcih.", *Slovenski narod*, 25. 2. 1911, št. 46, str. 1.

⁹⁹ "Boj za Št. Lenart v Slov. Goricah", *Narodni list*, 2. 3. 1911, št. 3, str. 1.

V katoliškem taboru časniku so Tipliča takoj vzeli v bran in v *Straži* v članku z naslovom "Liberalna poštenost" predstavili drugačen pogled na dogajanje ob volitvah, v katerem so vso krivdo za slovenski poraz pripisali edinole notarju Štupici:

Dr. Tiplič niti ni volilec v prvem razredu, temveč je bil samo slovenski zaupni mož v volilni komisiji ter je baje storil ta v nebo vpijoči greh, da ni počakal žrebanja v prvem volilnem razredu, ker je vedel, da vsled po dolgotrajnih pogajanjih z Nemci povzročenega Stupičnega odpada do žrebanja sploh ne pride. Poslanec Roškar pa je zakrivil ta greh, da je bil bolan, vsled česar ni mogel sam voliti za okrajno hranilnico; vendar se ni izgubil slovenski glas v prvem razredu, ker je okrajna hranilnica vkljub temu volila. Poslanec Roškar in dr. Tiplič torej nista napravila nobenega slovenskega glasu, slovenski naprednjak in soustanovnik Narodne stranke [notar Štupica] pa ga je napravil Nemcem in nemškutarjem na ljubo. In zato bi se naj poslanec Roškar politično obglavil, dr. Tiplič izbacnil iz političnega društva in sploh iz javnega življenja, Štupica pa še vedno obdrži svoj čeprav malo otemneli sijaj narodnega notarja in soustanovnika in nekdanjega odbornika Narodne stranke. Taka je liberalna logika in poštenost,¹⁰⁰

so zapisali. Vendar je bila škoda že storjena. Tiplič je v očeh lenarških "naprednjakov" obveljal za izdajalca in njegov politični "ugled" je bil uničen.¹⁰¹

* * *

Po debaklu na februarskih volitvah leta 1911 se je Tiplič umaknil s političnega prizorišča in se še bolj zavzeto posvetil svoji zdravniški praksi ter skrbi za številno družino.

V zakonu z ženo Alojzijo se mu je rodilo pet otrok, od katerih je eden umrl komaj dva meseca po porodu. Najstarejša je bila hči Olga, rojena 18. avgusta 1900 še v Nestelbachu.¹⁰² Manj kot dve leti kasneje, ko se je mlada družina že naselila pri Sv. Lenartu, se je 23. maja 1902 rodil sin Adolf, ki so ga domači klicali

¹⁰⁰ "Liberalna poštenost", *Straža*, 27. 2. 1911, št. 24, str. 2.

¹⁰¹ Občinska politična afera pa ni škodila deželnozbornemu in državnoborskemu poslancu Ivanu Roškarju, saj je junija 1911 na državnoborskih volitvah ponovno potrdil svoj mandat. V dunajskem parlamentu je bil leta 1917 med prvimi podpisniki *Majniške deklaracije*, po prevratu 1918 pa je podprl generala Maistra in bil novembra 1918 izvoljen za predsednika Narodnega sveta za okraj Sv. Lenart v Slovenskih goricah. Podpiral je ustanovitev prve jugoslovanske države Kraljevine SHS in bil v kabinetu druge vlade Stojana Protiča leta 1920 celo minister za kmetijstvo ("Ivan Roškar", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3–5; Kokol in Purgaj, *Ivan Roškar. Narodni politik iz Slovenskih goric*).

¹⁰² DAG, Altmatriken, Taufbuch VIII 1884–1903 – Nestelbach bei Graz, str. 318.

Ljubo.¹⁰³ 30. januarja 1905 je Alojzija rodila Theodorja, ki pa je že dva meseca kasneje umrl. 23. novembra 1907 se je rodil Bogomir,¹⁰⁴ še dve leti kasneje, 20. januarja 1909, pa hči Karolina, ki so jo klicali Draga.¹⁰⁵

Tiplič je poleg naporne zdravniške službe posebno skrb namenjal izobrazbi svojih dveh starejših otrok. Sina Adolfa (Ljuba) je vpisal na Klasično gimnazijo v Mariboru, hči Olga, ki je bila zelo nadarjena pianistka¹⁰⁶, pa je od leta 1909 do 1916 obiskovala novoustanovljeni Mestni dekleški licej v Ljubljani¹⁰⁷, kjer je bivala v licejskem internatu.¹⁰⁸

Čeprav politično ni bil več aktiven, so v slovenskih časnikih še naprej ostro napadali vsako Tipličevo odločitev ali dejanje. Še posebej so obsojali kakršenkoli Tipličev stik z nemško družbo. Ko je za svojo hči Olgo najel nemškega uči-

¹⁰³ *Adolf (Ljubo) Tiplič* je leta 1921 maturiral na Državni klasični gimnaziji v Mariboru, v študijskem letu 1920/1921 se je vpisal na študij medicine v Ljubljani, ki pa ga ni končal. Kasneje je končal višjo trgovsko šolo v Ljubljani in postal uradnik. Ob materini smrti leta 1934 je bil samski in je živel v Ljubljani. Po drugi svetovni vojni je tudi uradno spremenil ime v Ljubo. Bil je tajnik Fizikalne zveze Slovenije (FZS) in aktiven član njenega Odbora za planinstvo in alpinistiko ter leta 1945 ustanovni član Slovenskega planinskega društva, ki je deloval pod okriljem FZS (*Izvestje za šolska leta 1918–1930 na Državni klasični gimnaziji v Mariboru* (Maribor, 1930), str. 34; Tea Anžur, "Register imatrikuliranih študentov Medicinske fakultete 1919–1943", v: *Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani 1919–1945* (Ljubljana, 2013), str. 82; PAM, fond Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah, AŠ 232, Zapuščinski spis O 301/34; "Odločba o zaplembi imovine upornikom", *Službeni list Kraljevske banške uprave Dravske banovine*, letnik 15, št. 94 (13. 12. 1944); Vlasto Kopač, "Ma smrt obsojeni predsednik. Kako so planinci po vojni začeli iz nič, a z veliko volje", *Planinski vestnik* 93, št. 2 (1993), str. 50–53).

¹⁰⁴ *Bogomir Tiplič* je postal artilerijski podoficir in je ob materini smrti leta 1934 služboval v Tuzli (PAM, fond Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah, AŠ 232, Zapuščinski spis O 301/34).

¹⁰⁵ *Draga Tiplič* se je po poroki pisal Vajd. Ob materini smrti leta 1934 je živela v Lenartu (PAM, fond Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah, AŠ 232, Zapuščinski spis O 301/34).

¹⁰⁶ "Dve javni produkciji gojencev 'Glasbene matice'", oglas Glasbene matice v Ljubljani za nastop gojencev 15. in 16. aprila 1916 v hotelu Union.

¹⁰⁷ *Mestni dekleški licej* je bil ustanovljen leta 1907. Svoje prostore je imel na Bleiweisovi cesti. Do leta 1908 je bil združen z Mestno višjo dekleško šolo, v na novo zgrajeni stavbi pa so bili še osnovna in gospodinjstva šola, trgovski tečaj in internat. Gojenke so licej končale s šestnajstim letom. Mestni dekleški licej se je v šolskem letu 1919/1920 preuredil v Mestno žensko realno gimnazijo, po letu 1925 pa ta neha delovati. Od leta 1997 je v stavbi nekdanjega liceja Gimnazija Jožeta Plečnika Ljubljana, po tem, ko se je v šolskem letu 1997/1998 od gimnazijskih oddelkov odcepila in v drugo stavbo preselila Srednja zdravstvena šola Ljubljana (Viki Voglar, "Zgodovina šole", v: *Zbornik maturantke, maturantov, profesorice in profesorjev 1897–1996* (Ljubljana, 1997), str. 4; "Zgodovina šole", *Gimnazija Jožeta Plečnika Ljubljana*, dostopno na: <https://www.gjp.si/art-zgodovina/>, pridobljeno: 10. 1. 2019).

¹⁰⁸ *Olga Tiplič* se je v internatu spoprijateljela s hčerko slovenske pisateljice Zofke Kveder Vladimiro (Vladko) Jelovšek in si je z njo dopisovala tudi v času šolskih počitnic. Po končanem liceju se je vrnila v Lenart in se komaj osemnajstletna poročila z dr. Josipom Luzarjem, zdravnikom, ki je v Lenart prišel ob koncu prve svetovne vojne leta 1918 po smrti Franceta Tipliča. Josip Luzar je v Lenartu ostal do leta 1920, ko se je preselil v Kočevje, ker je dobil razpisano mesto okrajnega zdravnika, 1932 pa je postal višji zdravstveni svetnik pri upravi policije in se preselil v Ljubljano. Kasneje sta se zakonca ločila, Olga pa je po ločitvi živela v Ljubljani (VI. *Izvestje Mestnega dekleškega liceja v Ljubljani in z njim združenih oddelkov. Šolsko leto 1912/3*, ur. Ivan Macher (Ljubljana, 1913), str. 47; Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Narodopisni oddelek, Ms 1113 Zofka Kveder, Korespondenca Olge Tiplič z Vladko Jelovšek; Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo", str. 523; PAM, fond Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah, AŠ 232, Zapuščinski spis O 301/34).

telja za klavir, se je časnik *Slovenski narod* takole razpisal:

To je klofuta Slovencem, da je ni mogel dr. Tiplič prizadjeti večje. Že dve leti, se bije boj proti tej ponemčevalni boj proti osebam, ki hočejo z besedami in dejanji zastrupiti naš narod. Na neštetih shodih in posvetovanjih je vse, kar je nastopilo slovanskega, proti tem osebam. Samo dr. Tiplič je govoril na nekem shodu strastno proti nemški šoli in svaril kmete pred temi učitelji – protestanti. In zdaj se ne sramuje dr. Tiplič sam si najeti za svojega otroka – ravno najbolj zagrizenega učitelja? Dr. Tiplič je duševno revni slabič, ki stoji popolnoma pod vplivom svoje nemške žene. Iz prepričanja ni ne Slovenec ne klerikalec – obojno le, ker nese.¹⁰⁹

Vendar pa so se zadeve počasi umirile in stare zamere glede slovenskega poraza na občinskih volitvah pozabile, vsaj med moškimi predstavniki slovenske lenarške inteligence:

Čas leči vse rane in tako je tudi ta napetost med notarjem [Štupico] in dr. Goriškom minila. Sčasoma sta čisto prijazno občevala. Notar je v družbi svetnika in graščaka Kottasa v Hrastovcu prišel celo v hišo dr. Goriška in tam kvartal do polnoči. Gospa Goriškova pa je bila jeklena. Pri njej je notar izigral svojo vlogo. Enako tudi dr. Tiplič, ki se je nazadnje vedel proti dr. Gorišku popolnoma prijazno in obratno. Celó pomagal mu je, ko je dr. Gorišek padel prav pred njegovo vilo in se poškodoval. A vse to ni ganilo srca dr. Goriškove, ki je ostala hladna.¹¹⁰

Še posebej en dogodek, ki se je zgodil 27. julija 1914 v času delne mobilizacije tik pred izbruhom vojne, pa je povzročil, da so se Slovenci v trgu spet poetili. Nemški župan Sollag je namreč neupravičeno tožil (slovenskega) poštarja Fabianija, da ni snel kape med igranjem cesarske himne, ko so se vpoklicani "Št. Lenarčani" in množica drugih radovednežev zbrali pred Aublovo gostilno. Ilaunig ga takole opisuje:

To ravnanje župana je napravilo na Slovence mučen vtis in vsak, ne glede na razlike v mišljenju, je obsojal to ravnanje. Kakor so pravile priče, se je poštar odkril in po lastni izpovedi le nasmehnil, ko ga je Glaser pozdravil, tudi smehljaje. Dr.

¹⁰⁹ "Štajersko. Dr. Tiplič – podpornik Schülvereinov", *Slovenski narod*, 3. 1. 1911, št. 253, str. 2.

¹¹⁰ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 82–83. Pri tem je zanimivo, da je Ilaunig prav ženo dr. Goriška opisal kot osebo, ki je bila zaradi svojega značaja v veliki meri kriva za spore med družinami lenarških slovenskih intelektualcev: "Njegova gospa je skrajno nacionalna in ima svoje posebnosti. Kakor se mi dozdeva, ima v sebi nagon, zapovedovati in zato je todi nastal razdor z gospemi drugih Slovencev, ker se ji niso uklonile. Imponira pa njeno trdno slovensko prepričanje, ki je neomajno in jekleno ter sovraži vse, kar je nemško. Pri vsem tem pa tudi sama rada govori nemško, ker je bila njena mati Lorber iz mariborske rodovine, kjer se je večinoma govorilo le nemško." (Ilaunig, *Moje življenje*, str. 73–74).

Tiplič je rekel, da on sedaj ne more več iti k Sollagu v gostilno in do danes je držal besedo. V Arnušovi gostilni so se znašli zvečer vsi Slovenci in dr. Gorišek in dr. Tiplič sta mirno sedela skupaj. Videti je bilo, da je ta napad na slovenskega poštarja, ki ga Nemci niso trpeli, združil prej razdružene Slovence.¹¹¹

Seveda pa je izbruh prve svetovne vojne prinesel velike spremembe v vsakdanjem trškem življenju. "Ker so prihajale vedno bolj vznemirjajoče vesti, je bila 1. avgusta odrejena in razglašena splošna mobilizacija. Šli so vsi, kdor je moral. Med njimi tudi dr. Gorišek, Keuč, Franjo Lovrec in drugi slovenski fantje. V Št. Lenartu je nastala neka tišina. Mir pred nevihto ...", je v dnevniku zapisal Ilaunig. V tem času so nemški orožniki aretirali vse "sumljive" Slovence in jih odpeljali v Maribor ter naprej v Gradec, kjer so jih zaprli: "Spravili so vse, kar je bilo količkaj sumljivega in v Št. Lenartu ni bilo od slovenske inteligence nikogar razen dr. Tipliča, notarja Štupice in učitelja Zabukovška, kontrolorja Vodlaka in moje malenkosti", je še pripisal Ilaunig, ki je bil prav tako zaskrbljen za svojo usodo.¹¹²

Zaradi vojne je skoraj povsem zamrlo društveno in družabno življenje v trgu. Primanjkovalo je delovne sile, predvsem moške, polja in vinogradi so bili slabše obdelani, pomanjkanje delovnih rok se je čutilo tudi v obrti, preskrba prebivalstva je bila vedno slabša.¹¹³ Ker je bil drugi lenarški zdravnik Zirngast že leta 1914 mobiliziran kot rezervni vojaški zdravnik,¹¹⁴ je med vojno Franc Tiplič delal skoraj noč in dan neutrudno na obsežnem območju od Maribora, Ptuja, Lenarta do Cmureka, kjer je bil vsa štiri leta edini zdravnik za ves sodni okraj.¹¹⁵ Leta 1917 je bil celo odlikovan z vojnim križcem tretjega razreda za civilne zasluge.¹¹⁶ Nečloveški napor in stres pa so terjali davek, izmučeni Tiplič je 31. maja 1918, star šele 49 let, umrl od možganske kapi. V Ilaunikovem dnevniku lahko preberemo tale ganljivi zapis ob njegovi smrti:

Bliskoma se je po trgu razširila vest, da je zdravnika, dr. Franca Tipliča zadela kap. Pretresljiva je bila ta novica. Tem bolj, ker je bil rajni vedno zdrav in je še zvečer bil razigrane volje.

O njegovem življenju in delovanju bodo itak poročali listi. Omenim le svoj odnos in razmerje do njega. Bil je pristaš radikalne stranke in liberalci so imeli z njim hude boje, ki so se ravno nehali, ko sem prišel v Št. Lenart. Da bi bil tudi v srcu tak, nisem mogel prav verjeti. Kolikor sem ga spoznal po njegovem govoru o veri in

¹¹¹ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 94.

¹¹² Prav tam.

¹¹³ Prav tam, str. 110.

¹¹⁴ Pertl, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941", str. 523.

¹¹⁵ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 158.

¹¹⁶ "Tedenske novice", *Slovenski gospodar*, 27. september 1917, št. 39, str. 3.

kaj je s tem v vezi imel, je bolj svobodnih misli. Da se je kazal pristaša te stranke, je bilo bolj sredstvo, da so ljudje po priporočilu duhovnikov raje zahajali k njemu, kakor k nemškemu dr. Zirngastu. Nikakor pa mu tega ne zamerim. Politika je ravno nekaj, kar človeku služi, da gmotno lepše shaja. Politična mnenja se menjavajo, kakor ugodno veter piha.

Osebnost si nisva bila ravno iskrena prijatelja. Shajala sva, kar se je uradovanja tika, lo, prav dobro, ravno toliko v družabnem življenju. Komisije, ki smo jih z njim in dr. Kraigherjem skupaj napravili leta 1909, posebno k Sv. Antonu, so bile kaj lepe. Že na vozu smo prepevali in pri kupici sladkega vinca smo bili kaj razigrane volje. Minilo je vse.

Ko sem se ženil, je bil priča pri zapisovanju in pri sklepanju ženitvene pogodbe. Bil je priden, neumorno delaven kot zdravnik. 4 leta je bil sam za ves sodni okraj Sv. Lenart in še čez meje in to je bila tudi njegova smrt. Politično ni več deloval. Tudi z Nemci je bil dober, z nemškim županom Sollakom sta bila celo velika prijatelja. Navdušenje za eno idejo se pač poleže in vsak se prilagodi razmeram, kakor so in živi tako, da ima svoj mir. Kdor pa buta z glavo v zid, je pač človek, ki ne razume življenja.¹¹⁷

Tipliča so pokopali 2. junija na pokopališču pri Lenartu. Pogreba se je udeležila velika množica ljudi, ki se je prišla pokloniti njegovemu spominu. Ožbolt Ilaunig ga je takole opisal:

Pogreb je bil veličasten. Nadvse ganljiva je bila pesem, ki so mu jo zapeli v slovo: Nad zvezdami. Spi v skoraj neposredni bližini adjunkta Romana Terstenjaka. V življenju sta imela različne politične poglede, sedaj sta oba tiha. Spita večno, mirno spanje.

"Pomlad že prišla bo,
ko te na svet' ne bo,
te bodo djali
v črno zemljo."

Zato pa te vrstice tebi, blagi prijatelj, v spomin. Če te pozabijo prijatelji, bo poznejši rod mogoče našel te vrstice. Ne zameri, orisal sem te takšnega, kakršen si bil. Spavaj mirno, na svidenje nad zvezdami.¹¹⁸

¹¹⁷ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 158.

¹¹⁸ Prav tam.

Zahvala žalujoče družine ob smrti dr. Franca Tipliča ("Zahvala", *Straža*, 7. 6. 1918, št. 45, str. 6)

Dr. Tiplič je zapustil užaloščeno vdovo in štiri nepreskrbljene otroke, ki so bili ob njegovi smrti vsi še mladoletni: Olga je bila stara 17 let, Adolf (Ljubo) 16 let, Bogomir 10 in Karolina (Draga) 9 let. Ob materi je bil za kuratorja otrok postavljen lenarški župnik Josip Janžekovič.¹¹⁹

Vest o nenadni smrti dr. Tipliča so objavili v katoliško usmerjenih slovenskih časnikih *Straža*, *Slovenski gospodar* in *Jugoslovan*, v vseh pa lahko preberemo, da je umrl "slovit" in "splošno priljubljen" zdravnik, ki ga bodo ljudje pogrešali predvsem zaradi njegovega "veselega obraza" in "neutrudnega dela" za svoje bolnike.¹²⁰

¹¹⁹ Zanj se je vodil zapuščinski spis A 210/18 dne 8. 6. 1918. Ker so ostali mladoletni otroci, je bil spis obravnavan kot skrbstveni spis z oznako P 62/18 (PAM, fond Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah, AŠ 566).

¹²⁰ "† Franc Tiplič", *Straža*, 3. 6. 1918, št. 44, str. 4; "† Franc Tiplič", *Slovenski gospodar*, 6. 6. 1918, št. 23, str. 4; "† Franjo Tiplič", *Straža*, 10. 6. 1918, št. 46, str. 3; "Iz naših vrst", *Jugoslovan*, 22. 6. 1918, št. 33, str. 3.

Dr. Njivar kot dr. Tiplič, Sv. Jedrt kot Sv. Lenart v Kraigherjevem *Kontrolorju Škrobarju*

Roman Alojza Kraigherja z naslovom *Kontrolor Škrobar* je izšel leta 1914, zgolj tri mesece pred začetkom prve svetovne vojne. V času, ko je avtor kot okrajni zdravnik služboval in živel pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah, je spoznal tamkajšnje življenje in družbo, kar ga je motiviralo, da je napisal obsežen roman o kulturnih in predvsem političnih razmerah na tem obmejnem prostoru.¹²¹ Zaradi časovne oddaljenosti se je do danes branje besedila kot *romana s ključem*, kjer je avtor kot literarne like upodobil oz. skombiniral prebivalce trga, spremenilo v branje o razmerah na slovenski narodnostni meji tik pred prvo svetovno vojno. V duhu reka "v zgodovini so skrite zgodbe – v zgodbah je skrita zgodovina" moramo brez dvoma brati tudi Kraigherjev roman. Pisal je namreč o aktualni politični in kulturni situaciji na Slovenskem v času pred prvo svetovno vojno, zato nam roman danes lahko služi tudi kot zgodovinski vir za preučevanje tistega časa in prostora.

Kontrolor Škrobar je v prvi vrsti ljubezenski roman, tako v opombah k romanu napiše sam avtor romana Alojz Kraigher.¹²² Življenje glavnega junaka Arnošta Škrobarja, kontrolorja in narodnega omahljivca, a v prvi vrsti zabavljača, zapeljivca, ki v ospredje postavlja lastne užitke, to tezo potrjuje. Dejstvo je, da je avtor skozi roman želel opisati predvsem politične in narodne razmere v Slovenskih goricah. Arnošt Škrobar je namreč kot lik zastavljen tako, da mora s svojim družabnim značajem in narodno izpostavljenostjo vpletati ključne nosilce narodnih, političnih in socialnih razmer tistega okolja – Slovenskih goric. Vse ljubezensko dogajanje je namreč postavljeno na politično ozadje pred prvo svetovno vojno, kjer so v ospredju boji med "klerikalci" in "naprednjaki" na eni in med Slovenci in Nemci ter "nemškutarji" na drugi strani. Ljubezenske romance glavnega junaka se tako spretno prepletajo s političnim dogajanjem, ki se v romanu suče predvsem okoli prihajajočih volitev. V pismu Henrikumu Tumi Kraigher tudi razkrije, da bo snov romana "ljubezen in politika".¹²³ Prostorsko ozračje, ki ga Kraigher v romanu ustvari, je po Franu Zadravcu edini neposreden in konkreten posnetek v romanu, le-ta pa spada v pisateljsko tehniko naturalizma: literarna zgodovina roman *Kontrolor Škrobar* šteje prav za najboljše, kar je slovenski naturalizem dosegel v romanopisju.¹²⁴

¹²¹ Fran Zdravec, "Kraigherjev roman Kontrolor Škrobar", spremna beseda k romanu *Kontrolor Škrobar* (Ljubljana, 1973), str. 481 (dalje: Zdravec, "Kraigherjev roman Kontrolor Škrobar").

¹²² Alojz Kraigher, *Kontrolor Škrobar*, spremna beseda (Ljubljana, 1914).

¹²³ "Pismo Lojza Kraigherja Henrikumu Tumi, Sv. Trojica Sl. G., 19. 10. 1912", v: Kraigher, *Zbrano delo: Pisma*, 10. knjiga, str. 29.

¹²⁴ Zdravec, "Kraigherjev roman Kontrolor Škrobar", str. 510.

Alojz Kraigher (dLib)

Na Kraigherja in njegovo literarno pisanje je najbrž močno vplival tudi Ivan Cankar, ki je pri njem gostoval od novembra 1910 do aprila 1911,¹²⁵ precej pa sta si tudi dopisovala in tako izmenjevala mnenja in kritike svojih in drugih literarnih del.¹²⁶ Ko ga je 10. marca Kraigher povabil k Sveti Trojici, je zapisal, da bi

itak bilo dobro, da bi kdo od socialistov malo preštudiral obmejne razmere. Teh ne poznajo niti rodoljubi, kaj pa šele Vi drugi! Narodnosti problem Tvoje

¹²⁵ Dušan Moravec, "Ivan Cankar in Lojz Kraigher", *Sodobnost* 24, št. 5 (1936), str. 425–426.

¹²⁶ Kraigher, *Zbrano delo: Pisma*, 10. knjiga, str. 35–50.

stranke je gotovo idealen; a ne gre samo zanj, gre tudi za taktiko. Pridi in poglej! In če Te ne bo zase sram ob tej narodnostni mizeriji na Sp. Štajerskem in Koroškem, se grem obešat.¹²⁷

Roman *Kontrolor Škrobar* je bil ob Kraigherjevem očitnem odporu do razmer v Slovenskih goricah tudi odgovor štajerskemu nemškemu pisatelju Rudolfu Hansu Bartschu¹²⁸, ki je med nemško usmerjenimi bralci v "Cislitvaniji" zaslovel z bojevitim nacionalno-nemškim opisom nemško-slovenskih in nemško-slovanskih razmerah v romanih *Dvanajsterica s Štajerske* (1908) in *Nemška bol* (org. *Das deutsche Leid*) (1912), ki sta prav tako vpletena v narativo.¹²⁹ Kraigher roman *Nemška bol* v zgodbi vplete skozi lik dr. Rupnika, ki prevedene odlomke citira in jih kritično komentira, npr.:

Bartsch nam torej očita, da smo zavrgli nemško dušo, zapuščino nemških velikih duhov: umetnost, književnost in znanstvo. Jaz pa pravim: to je laž! /.../ Spominjam se, da smo imeli Slovenci v Mariboru na gimnaziji stalno boljše rede iz nemščine in nemške slovstvene zgodovine kakor pristni Nemci sami. Slovenski izobraženci se že od nekdaj in se še danes navdušujemo ob idealih, vzvišenih mislih in plemenitih čustvih nemških velikanov. Tu smo prav tako doma kakor Nemci sami.¹³⁰

Bartschev roman se opredeljuje prav na področje Spodnje Štajerske, kamor je postavljen Kraigherjev *Kontrolor Škrobar*, in to tik pred začetkom velike vojne. Sv. Jedrt do potankosti kaže značaj Sv. Lenarta v desetletju pred prvo svetovno vojno. Pravzaprav je regionalni prostor utrjen tudi z nekaterimi pokrajinskimi imeni, tako so Slovenske gorice kot "pokrajinska kulisa tudi edini neposreden in konkreten posnetek v romanu".¹³¹ Primerjava zgodovinsko izpričanih dejstev z opisom Sv. Jedrti, kot jo dr. Žižek opiše Arnoštu Škrobarju, je očitna:

¹²⁷ "Pismo Lojza Kraigherja Ivanu Cankarju, Sv. Trojica, 10. 3. 1910", *Pisma Ivana Cankarja II*, str. 38.

¹²⁸ Rudolf Hans Bartsch (1873–1952) je bil avstrijski stotnik in pisatelj romanov ter novel. Njegov najuspešnejši roman je *Schwammerl* (1912), ki pripoveduje o življenju Franza Schuberta. Slovencem je morda najbolj poznan po njegovem romanu *Das Deutsche Leid* (1912), ki vsebuje prvine nemškega nacionalizma. V njem so predstavljene sovražne podobe Slovencev ter Slovanov in asimetrična nemško-slovenska dvokulturnost na Spodnjem Štajerskem v času narodnostnih bojev in močne germanizacije pred prvo svetovno vojno (Jožica Čeh Steger, "Podoba Slovencev v Bartschevem romanu *Das deutsche Leid*", *Slavistična revija* 65, št. 3 (2017), 433–436). Njegove teze je Alojz Kraigher delno skozi pripoved v *Kontrolorju Škrobarju* zavrnil.

¹²⁹ Peter Štih, Peter Vodopivec in Vasko Simoniti, *Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja II.* (Ljubljana, 2016), str. 488.

¹³⁰ Lojz Kraigher, *Kontrolor Škrobar* (Maribor, 1973), str. 293–295 (dalje: Kraigher, *Kontrolor Škrobar*).

¹³¹ Fran Zadravec, *Slovenski roman 20. stoletja* (Ljubljana, 1997), str. 42 (dalje: Zadravec, *Slovenski roman 20. stoletja*).

Sv. Trojica v Slovenskih goricah, razglednica poslana 1905 (PAM, SI_PAM_1693_004_001_340_00001)

No, ta vaša davkarija – osje gnezdo. No, tu vam še odgovorijo slovenski. Sodnija bi še bila, čeprav je nižje uradništvo razen dveh pisačev tudi vse nemčursko. Avskulant je Nemec. A vsaj svetnik in adjunkt dr. Hojnik sta Slovenca. /.../ En zdravnik je Nemec, drugi Slovenec. Našemu gre bolje. Poštar je Slovenec, a poštni pečat je nemški. Tudi ekspeaitorice so po navadi Nemke, ali vsaj nemškutarice. /.../ Med trgovci je en sam Slovenec. Obrtniki skoraj vsi nemškutarji. Tako tudi gostilničarji. Tu je naša edina krčma. Naš narodni dom. /.../ Naša šola je seveda utrakvistična. In učiteljstvo okomatano, da si upajo revčki komaj zevniti /.../ Tudi nemško šolo imamo. Graščina na vrhu – saj ste jo videli? – S pikelhavbo na strehi – simbol!¹³²

Natančno leto literarnega dogajanja nam iz romana ni znano, vendar pa z nekaj raziskovanja lahko pridemo do ustrezne časovne umestitve. Dogajanje je bržkone mešanica dogajanja ob občinskih volitvah leta 1911 in državnozborskih naslednje leto, pri čemer sta se borila slovenski proti nemškemu taboru in si tako želela pridobiti čim več privržencev. Za potencialni "glas" je veljal tudi na novo priseljeni uradnik Arnošt. Ker je prišel s Kranjske, kjer je veljalo, da "biti

¹³² Kraigher, *Kontrolor Škrobar*, str. 26–27.

Slovenec /.../ še vedno [pomeni biti] ponosen na svoje slovenstvo",¹³³ so si njegov glas obetali v slovenskem taboru. Ker je predstavljal uradnika, ki ima mir le, če se ukloni nemškemu jeziku in jarmu, pa so si glas obetali tudi na nemški strani. Pritisk k nedvoumnemu in enoznačnemu mednarodnemu razmejevanju in opredeljevanju se je večal na vseh straneh in kdor se ni jasno in glasno narodno opredelil, si je le s težavo pridobil priznanje večine. Čeprav je slovenski izobraženec v slovenskem okolju moral biti Slovenec, da si je zagotovil naklonjenost narodnih ustanov in javnosti, mu je na mejnih območjih in večinsko nemški okolici to praviloma škodovalo.¹³⁴ Z uradniki, kot razmere v romanu pokaže Kraigher, je podobno. Slovenski uradnik je bil uradno lojalen in je imel mir pred oblastjo, če se le ni pokazal kot narodno zaveden. Vsak izraz narodne zavesti se je namreč kazal za izdajstvo, kot protidržavno dejanje, celo za nacionalistično izzivanje. Mir, ki so ga pri svojem delu želeli imeti uradniki, so morali plačevati z upognjenimi glavami. Nemški nacionalisti so seveda stremeli k uveljavitvi nemškega jezika, kar je ustvarjalo nenehne napetosti, podpora slovenski narodnosti pa je vse bolj padala. Na Štajerskem so nemške stranke in njihovi pristaši slavili "nemški značaj" mest in trgov, čeprav je bila njihova okolica večinsko slovenska. Ob nemško-slovenski jezikovni meji ter osrednjem dogajalnem prostoru, slovenjegoriškem trgu Sv. Lenartu, se je v tem času stopnjeval ponemčevalni pritisk. Arnošt v romanu *Kontrolor Škrobar* pravi:

Prihajal sem v slovenske kraje. Le tu in tam – kot rozine v skromni potici – so naseljeni Nemci. Posamezen trgovec, obrtnik, rokodelec /.../. A tudi ti so v resnici Slovenci in znajo komaj blebetati nekaj nemških stavkov.¹³⁵

Kontrolor Škrobar temelji na zgodovinskih dejstvih in avtorjevi lastni "zgodovinski" izkušnji, roman pa je zasnovan tako, da ob literarnem prostoru vpleta tudi literarne like, ki imajo opazno zunajliterarno referenco – čeprav so imena (oseb in nekaterih krajev, npr. Sv. Jedrt) izmišljena, se za njimi skriva realna zgodovinska oseba, ki jo prepoznamo po izraženih idejah, tendencah.

Tako na primer slovenski literarni zgodovinar, zagovornik "novega ilirizma" oz. jugoslovanske ideje, Fran Ilešič v romanu nastopa kot dr. Mraz. V štirinajstem poglavju romana nam avtor namreč predstavi praznik, ki ga praznujejo v Slovenskih goricah – "primicije", kjer kot govornik nastopi dr. Janko Mraz, profesor iz Ljubljane. Gre za "govornega umetnika po milosti božji, navdušenega in navdušujočega",¹³⁶ ki se navdušuje nad ilirizmom: "Zemljaki, če hočete bit izve-

¹³³ Prav tam, str. 357.

¹³⁴ Peter Vodopivec, *Od Poblinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana, 2010), str. 130.

¹³⁵ Kraigher, *Kontrolor Škrobar*, str. 13.

¹³⁶ Prav tam, str. 308.

sti svoji zemlji, vam morajo oči trajno biti obrnjene proti kraljevemu Zagrebu..." in v tem oziru predvsem nad Stankom Vrazom: "Za teboj, Stanko, sin domači /.../ zvest tradicijam svoje ožje domovine... Ilir iz Štajera... sin domači hrvatsko-slovenskega sveta, končno na visokem mestu vseslovanskega shoda..."¹³⁷

Odvetnik Milan Gorišek, ustanovitelj društva Sokol, je prikazan kot dr. Žižek, ki se, kot pove sam Kraigher v spremni besedi k novi izdaji romana (*Po štiridesetih letih*), v pismih nekaj tednov po izidu knjige ni podpisoval z lastnim imenom, temveč kar z "dr. Žižek"¹³⁸, samega Lojza Kraigherja pa bi lahko predstavljal dr. Rupnik kot avtorjev *alter ego*. Pojavi se tudi lik načelnika davčnega urada "Nemcem prijaznega Slovence" Loschinskega, naduteža in suroveža, ki ga v avtobiografiji najdemo pod imenom Ludvik Ryzienski. V romanu je prikazan kot "nemškutarski" glavni uradnik, ki je napadal vse, kar je bilo slovenskega. Tako Ilaunig v svojih spominih kot Kraigher v romanu, sta ga opisala kot pijanca, ki žali Slovence, vendar mu je zaradi sovraštva do slovenstva tako ali tako vse odpuščeno.¹³⁹

Glavni lik Arnošta Škrobarja naj bi, kot smo že omenili, po mnogih ocenah predstavljal Ožbolta Ilauniga. Sam je v svojih spominih, knjigi *Moje življenje*, celo zapisal "moj temperament in moji dogodki so bili Kraigherju marsikje povod, da je to porabil za svoj roman in to na način, da bi lahko vsak vse otipal".¹⁴⁰ Močno nas na Ilauniga spominja tudi sama dnevniška oblika romana, komentarji o lastni omahljivosti, vesel, družaben značaj in nenazadnje poroka z Nemko ter dejstvo, da je, kakor zapiše, "iz nagajivosti"¹⁴¹ na državnozborskih volitvah leta 1912 volil za nemško stran. V Kraigherjev roman vstavljene pesmi, opisi romantičnih razmerij na političnem ozadju in sam slog pisanja močno spominjata na Ilaunigovo *Moje življenje*.

Ko je Ilaunig roman prebral, je v dnevnik zapisal: "V dobrotnem pomenu tega romana se je dosti pisalo. Razumel pa ga je le tisti, ki je vse to doživel. Po mojem mnenju ta roman ni nič drugega, kakor nanošene govornice raznih klepetulj obojega spola." Zapisal je tudi, da so prebivalci Lenarta roman hlastno brali in se ob tem silno zabavali, saj so prepoznali osebe, ki so v njem nastopale. Prepričan je bil, da je pisatelj škodoval ugledu lenarških Slovencev, užalil marsikaterega starega prijatelja, zanetil sovraštvo, svojega cilja pa ni dosegel.¹⁴²

Novejše ugotovitve ocenjujejo, da je Kraigher za Arnoštov model uporabil

¹³⁷ Prav tam, str. 309.

¹³⁸ Lojz Kraigher, "Po štiridesetih letih", spremna beseda k novi izdaji *Kontrolor Škrobar* (Ljubljana, 1950), str. 411.

¹³⁹ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 87.

¹⁴⁰ Prav tam, str. 90.

¹⁴¹ Prav tam, str. 83.

¹⁴² Prav tam, str. 90.

narodnega omahljivca notarja Franja Štupico.¹⁴³ Njegov model nas spominja tudi na lik dr. Črnka, ki ob koncu romana "izda" slovenske občane in ob času volitev pobegne. Nanj spominja predvsem obnašanje na občinskih volitvah v letu 1911 kot tudi na državnozborskih naslednje leto. Štupica se je ob junijskih državnozborskih volitvah leta 1912 namreč le-tem izmuznil, češ da ima drugo delo.¹⁴⁴ Kraigher se je izogibal natančnim razkritjem modela. Resnica je bržkone mešanica značajskih lastnosti, predvsem narodne omahljivosti, več oseb. Kraigher namreč zapiše, da je sicer res opisoval po modelih, ki pa jih je "dvigal v romantičnost":

Škrobar je portret samo do neke meje. Z njim sem se, ker sem pisal v prvi osebi, mnogokrat čez mero identificiral /.../ s tem identificiranjem sem hotel sam model razbremeniti. Razen tega so še druge tuje primesi v njem. /.../ Škrobar je skombiniran tip za reprezentanta nacionalne mlačnosti, strahopetnosti...¹⁴⁵

Ilaunig nam ponudi tudi identificiranje modela, na podlagi katerega je Alojz Kraigher ustvaril literarni lik dr. Njivarja. Mnoga opisana dejstva, npr. služba zdravnika, nemška žena in politična orientacija napeljujejo na to, da je Alojz Kraigher za upodobitev šarmantnega dr. Njivarja uporabil prav Franca Tipliča. V romanu ga spoznamo tako:

Dr. Njivar je bil prišel sam na kegljišče. Visok in eleganten človek brez brade in brez brk¹⁴⁶, z zlatim nanosnikom na skrajno kratkovidnih očeh, ki mu nemirno švigajo sem in tja in se – z večnim smehljajem na licih – le tu in tam ustavijo na lepi ženski obliki. Vedno pozoren kavalir se najrajši kreta med damami, jim podaja krogle in navodila za uspešno kegljanje, jim dela poklone ter jih objema in poljubuje z občudujočimi pogledi.¹⁴⁷

Seveda si je pisatelj pri oblikovanju lika privoščil veliko umetniške svobode. V romanu je dr. Njivar kot strasten igralec taroka in zabavljač, ki je kljub svoji "nemški ženi" rad pogledal za ženskim krilom. Žena dr. Njivarja je opisana

¹⁴³ Tako meni Bogo Teply, pritruje mu tudi Marjan Toš, Fran Zadavec pa vztraja pri tem, da se vrsta podatkov iz dnevnika *Moje življenje* Ožbolta Ilauniga natančno pokriva z Arnoštovimi postopki (Zadavec, *Slovenski roman 20. stoletja*, str. 43).

¹⁴⁴ Zadavec, *Kraigherjev roman Kontrolor Škrobar*, str. 484.

¹⁴⁵ Zadavec, *Slovenski roman 20. stoletja*, str. 43.

¹⁴⁶ Vizualno bi lahko pritrdili zlatim nanosnikom in "smehljaju na licih", vendar pa na edini poznani sliki dr. Franca Tipliča kraljijeta gosta brada in brki, kar se ne sklada z opisom. Slika bi lahko bila posneta tudi prej ali po tem, ko je Lojz Kraigher Tipliča poznal, ali pa si je videz dr. Njivarja povsem drugače zamislil.

¹⁴⁷ Kraigher, *Kontrolor Škrobar*, str. 62–63.

kot "stisnjena v korzet, iz katerega je kipelo spodaj in zgoraj prebujno žensko telo".¹⁴⁸ V romanu se o ženi dr. Njivarjeve širijo govorice, da ima afero z mladim medicincem Brusem – predvsem iz maščevanja, ker je dr. Njivar obiskoval neko gospo Julijo, sicer kot zdravnik bolnico, "a ob takih urah, da je bila stvar na vsak način sumljiva".¹⁴⁹

Gotovo je Kraigher zdravniku dr. Njivarju pripisal lastnosti, ki niso bile nujno tudi lastnosti dr. Tipliča, saj ga je opisal kot spogledljivca, ki je rad pogledal predvsem za Miliko Ljubec. Ožbolt Ilaunig je v dnevniku zapisal, da je Kraigher zanj uporabil model učiteljice Ljube Lorber iz Šentilja, ki pa je bila v resničnem življenju kratek čas "družabnica" prav Ilauniga in ne Tipliča: "Bila je živahnega temperamenta, lepih, rjavih oči in simpatičnega obraza. Njen način, kako je znala zabavati družbo, je bil nekaj posebnega in tako sem bil tisti večer prav srečen, da sem našel veselo družabnico," je dnevniku zaupal Ilaunig.¹⁵⁰

Tudi na občinskih volitvah leta 1911, ki jih je Kraigher uporabil za vrhunec dogajanja v romanu in razlog za Arnoštov propad, lik dr. Njivarja ne sovпада popolnoma z vlogo dr. Tipliča. Vendar je podobnost dogodkov in ravnanja dr. Njivarja vseeno dovolj velika in potrjuje tezo, da je Tiplič Kraigherju predstavljal model za oblikovanje literarnega lika.

Pisatelj dejansko dogajanje in ravnanje ter fiktivne notranje boje resničnih oseb, notarja Franja Štupice in sodnika Ilauniga, pa tudi dr. Tipliča, prenese na glavnega junaka, "narodnega izdajalca" Arnošta, ki kot tragikomičen lik bedno konča svoje životarjenje s samomorom.

Skozi roman namreč spremljamo pritiske na Arnošta tako s slovenske kot nemške strani. Same volitve glavnemu junaku ne prinesejo nič dobrega. Pod nemškim nagovarjanjem in posredno grožnjo, da imajo proti njemu vloženo pritožbo, če ne voli z njimi, ter češ da je že tako vse odločeno, se odloči izdati slovensko stran in tako voli za Nemce. V romanu Slovenci izgubijo v vseh treh razredih, tako kot se je to tudi v resnici dogodilo pri Svetem Lenartu. Podobnosti so tudi v podrobnostih: v romanu pred volitvami močno zboli Kukowetz, ki je volil v prvem razredu in s tem podaril Slovencem možnost, da pridobijo glas več. Nemci so se tega tako ustrašili, da bi ga na volišče prinesi celo z nosili. Kukowetz je napravljen po modelu Vincenca Sarnitza, za katerega je *Narodni list* zapisal, da so "ognjegasci postavili pred Sarnitzovo hišo nosilnice, češ, da bi spoznali, kako resno misli Sarnitz na volitev".¹⁵¹

V romanu glavnega izdajalca predstavlja dr. Črnko, ki se je, ko bi moral voliti za Slovence, kot ga je prepričeval dr. Žizek, z vozom preprosto odpeljal z

¹⁴⁸ Prav tam, str. 62.

¹⁴⁹ Kraigher, *Kontrolor Škrobar*, str. 64.

¹⁵⁰ Ilaunig, *Moje življenje*, str. 77.

¹⁵¹ "Boj za Št. Lenart v Slov. Goricah", *Narodni list*, 2. 3. 1911, št. 9, str. 1.

Nemci. Ob tej novici iz volilne sobe začnejo bežati Slovenci, med njimi tudi dr. Njivar: "Naši beže iz sobe. Celo notar in Njivar, člana komisije, tečeta za njimi."¹⁵²

Zgodba je seveda kot prepisana iz dejanskih člankov o "škandaloznih" lenarških volitvah, o katerih so pisali slovenski časniki. Notar Franjo Štupica, ki v tem dejanju spominja na dr. Črnka, je s posojili, ki jih je najel pri ptujski banki "*Sparkassi*", takrat res že bolj ali manj sodeloval z Nemci. Lenarški odvetnik Milan Gorišek (dr. Žižek) je Štupico poskušal pregovoriti, da bi volil za Slovence in mu celo zagotavljal posojilo, če bi ga Sparkasse pustila na cedilu. Ko pa so to slišali lenarški Nemci, so pritiskali na omahljivega Štupico in ga prosili, da naj se na volitvah vsaj vzdrži, tako da ne odda svojega glasu. To so izpeljali tako, da se je, še preden so se začele volitve, pred Štupičevo hišo ustavila kočija, češ da so ga poklicali v Gradec, kjer mora nujno zapisati neko oporoko. S tem so Slovenci v prvem razredu izgubili s 4:5.¹⁵³

Čeprav je v romanu to dogajanje postavljeno v ozadje, saj je zgodba osrediščena na Arnoštov notranji boj ter sramoto, ki jo je, kot sam meni, prizadejal slovenskemu narodu, pa zgodovinarju prav to ozadje pomeni razumevanje odločilnega zgodovinskega trenutka, ki je tudi za dr. Tipliča predstavljalo največji preobrat v njegovi narodno-politični karieri.

Sklep

Alojz Kraigher je danes zgodovinsko dogajanje, takrat pa aktualno družbeno-politično dogajanje v Slovenskih goricah v letih pred prvo svetovno vojno, v romanu *Kontrolor Škrobar* mojstrsko prepletel s fikcijo. Kljub temu da gre za fikcijski dnevniški zapis, kjer je meja med fikcijo in dejstvi lahko močno zabrisana, so zgodovinski podatki o sliki lenarškega uradništva, župana in drugih oseb zelo zgovorni in slični delom v romanu. Največji pomen pisanja o slovenski narodni zgodovini, ki temelji na zgodovinskih dogodkih, vpetih v privlačno zgodbo ter izpostavitvijo boja proti tujim oblastem, ki so želele podjarmiti slovensko kulturo, je brez dvoma v tem, da je krepilo narodno zavest naroda, tako v burnem času izida romana kot tudi danes. Kraigher je ustvaril like, ki z očitnim razlogom delujejo pristno, hkrati pa je natančno naslikal življenjsko strukturo trškega življenja Slovenskih goric, ki ga je začinil z družabnim, *donju-anskim* pa hkrati bojazljivim in omahljivim osrednjim literarnim likom. Roman nam ponuja pristno predstavo prostora in časa in s tem zgodovinskih osebnosti, ki so v njem delovale.

¹⁵² Kraigher, *Kontrolor Škrobar*, str. 465.

¹⁵³ Teply, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah", str. 509.

Eden izmed takih je nedvomno prvi lenarški slovenski zdravnik Franc Tiplič, po rodu iz Veržeja, ki se je javno deklariral za "klerikalca", kar mu je prineslo priljubljenost med kmeti in s tem tudi dober zaslužek, sicer pa se je kot akademsko izobraženi medicinec nagibal bolj k ateizmu. Vejal je za deloholika, kot zdravnik je bil strokovno dobro podkovan, s pacienti pa naj bi ravnal prijazno in s sočutjem. Čeprav je bil poročen z Nemko, je bil narodno zaveden, kar mu je prineslo marsikatero žalitev s strani pronemško usmerjenega časopisa *Štajerc*. Bil je borec za slovenski jezik v medicinski praksi in (vsaj v začetku svojega službovanja pri Lenartu) dober prijatelj Milana Goriška, ustanovitelja lenarškega društva Sokol. Kljub svoji narodni drži pa je, tako v romanu *Kontrolor Škrobar* kot dr. Njivar, kot v slovenskem časopisju, izgubil na ugledu, ko na občinskih volitvah ni volil v svojem razredu, in je kot član komisije celo zapustil volilno komisijo pred razglasitvijo rezultata. To dejanje je Tipliču prineslo veliko zamer, obrekovanje in močan medijski pritisk z vseh strani: katoliške, liberalne in pronemške.

Vendar pa po kritičnem pregledu slovenskega časopisja tistega časa, korespondence, spominov in že obstoječe literature lahko ugotovimo, da je bil Franc Tiplič tipičen predstavnik slovenske inteligence svojega časa, ki se je v narodnostnem oziru neomajno čutil Slovenca, v političnih zadevah pa mu bolj kot navdušeno zaletavost lahko pripišemo trezno preudarnost in pragmatizem. Vsekakor pa je bil v vseh ozirih zdravnik in manj politik. Bil je vesel in med svojimi kolegi priljubljen mož, dober prijatelj, hkrati pa odlično podkovan, delaven zdravnik, za kar je bil tudi odlikovan, vendar pa ga je ravno to v napor-
nih vojnih letih pomanjkanja, ko je bil daleč naokoli edini še aktiven zdravnik, stalo zdravja. Umril je še pred koncem velike vojne, 31. maja 1918, star še le 49 let. Zapustil je veliko neuresničenih načrtov ter štiri nepreskrbljene otroke, ki so se brez očetove podpore vsak po svoje znašli v novonastalih razmerah po razpadu Avstro-Ogrske.

Mateja Matjašič Friš, Ana Šela

DR. FRANC TIPLIČ: LENART DOCTOR BETWEEN FICTION AND HISTORY

SUMMARY

By masterfully weaving fiction with history, Alojz Kraiger presented in his novel *Kontrolor Škrobar* the socio-political events in Slovenske gorice in the years before the First World War. Although being a fictional diary account where the line between fact and fiction can be heavily blurred – despite it supposedly being the account of a real person's life – the information on the state of Lenart bureaucracy, the mayor and other persons is very telling, as are other similar parts in the novel. Of the greatest importance is the writing on Slovenian national history, which is based on historical events framed in an attractive story and which emphasises the struggle against a foreign rule that wanted to subdue Slovenian culture. This doubtlessly strengthened the national identity of a people in the tumultuous time when the novel was published and does so to this day. Kraiger created characters who feel very real for obvious reasons, but also painted a detailed picture of the life structure of the town life in Slovenske gorice, which he spices up with a social, Don Quixote like, but also fearful and hesitant main literary figure. The novel offers a real account of the space and time, and with it of the historical inhabitants.

One such person is doubtlessly the first Slovenian doctor in Lenart France Tiplič, born in Veržej, who publicly declared himself to be a "clerical", which brought him favour among peasants and with that a nice profit, even though he was an atheist and married to a German. As a doctor, he was exceptionally well versed in his profession and supposedly treated his patients with empathy and care. He was considered a workaholic, but was also very patriotic, which made him the target of many insults from the pro-German newspaper *Štajerc*. He fought for the Slovenian language in the medical practice and was good friends with Milan Gorišek, who established the Lenart Sokol association. Despite his patriotic stance, he lost a lot of his reputation when he voted outside his class in the municipal elections and even fled the voting room as a member of the commission, a fact which is also reflected in the novel *Kontrolor Škrobar* in the actions of dr. Njivar. This act gave rise to much gossip and slander about Tiplič and strong political pressure from all sides: catholic, liberal, and anti-German, which brought him much pain. Consequently, he decided to withdraw from active politics. After a detailed analysis of the writings of Slovenian newspapers from the time, selected correspondence, memoirs and existing scholarly

literature the authors found that France Tiplič was an upstanding intellectual with integrity and ingenuity. He was also a good and reliable friend and a well-trained hardworking doctor, for which he even got an award. However, the difficult and shortage filled years of the war, when he was the only still-active doctor in the wider area, cost him his health. He died before the war was over, on May 31, 1918, at age 49. He left behind many unrealised plans and four unsupported children, who, without their father's support, had to make do under new circumstances after the collapse of the Austro-Hungarian empire.

VIRI IN LITERATURA

DAG – Diözesanarchiv Graz-Seckau, Graz, Altmatriken, Taufbuch 1864–3. 1884 – Nestelbach bei Graz.

DAG – Diözesanarchiv Graz-Seckau, Graz, Altmatriken, Trauungsbuch VII. 1877–1899 – Nestelbach bei Graz.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Narodopisni oddelek, Ms 1113 Zofka Kveder.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Franc Kovačič, TE 8.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah, AŠ 232, AŠ 566.

Cankar, Izidor (ur.), *Pisma Ivana Cankarja II* (Ljubljana, 1948).

Ilaunig, Ožbolt, *Moje življenje*, ur. Marija Šauperl (Lenart–Maribor, 2016).

Kraigher, Alojz, *Zbrano delo: Pisma*, 10. knjiga, ur. Dušan Moravec (Ljubljana, 1989).

Spezialortsrepertorium von Steiermark. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Herausgegeben von der K. K. Statistischen Zentralkommission (Wien, 1917)

Spremembe naselij 1948–95, Geografski inštitut ZRC SAZU, baza podatkov (Ljubljana, 1996).

Amerikanski Slovenec – Chicago, Ill. (ZDA), letnik 1915.

Domovina – Celje, letnika 1887, 1906.

Kmetijske in rokodelske novice – Ljubljana, letnika 1892, 1901.

Narodni list – Celje, letnik 1911.

Slovenec – Ljubljana, letniki 1890, 1901, 1906.

Slovenski gospodar – Maribor, letniki 1892–1918, 1933.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1911.

Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine – Ljubljana, letnik 1944.

Straža – Maribor, letniki 1911–1918.

Štajerc – Ptuj, 1905–1908.

Večer – Maribor, letniki 2015, 2018–2019.

Gimnazija Jožeta Plečnika Ljubljana, dostopno na: <https://www.gjp.si/art-zgodovina/>, pridobljeno: 10. 1. 2019.

Primorci.si, dostopno na: [http://www.primorci.si/osebe/kraigher-alojz-\(lojz\)/1356/](http://www.primorci.si/osebe/kraigher-alojz-(lojz)/1356/), pridobljeno: 20. 8. 2019

Zdravstveni dom Lenart, dostopno na: www.zd-lenart.si/index.php/spoznajte-nas/pogled-nazaj/112-zacetki-organiziranega-zdravstva-v-zdravstvenem-domu-lenart, pridobljeno: 2. 1. 2019.

-
- Anžur, Tea**, "Register imatrikuliranih študentov Medicinske fakultete 1919–1943", v: *Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani 1919–1945* (Ljubljana, 2013), str. 82.
- Baš, Franjo**, "K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 26, št. 1–2 (1931), separat, 66. str.
- Cvirn, Janez**, "Med nacionalizmom in nacionalno koeksistenco", *Zgodovinski časopis* 63, št. 1–2 (2009), str. 228–238.
- Čeh Steger, Jožica**, "Podoba Slovencev v Bartschevem romanu Das deutsche Leid", *Slavistična revija* 65, št. 3 (2017), 433–436.
- Drobesch, Werner** (prev. Rozman, Franc), "Deutscher Schulverein: njegova ideologija, notranja struktura in delovanje s osebnim ozirom na Slovenijo", *Zgodovinski časopis* 46, št. 2 (1992), str. 187–196.
- Gašparič, Jure**, "Slovenska ljudska stranka in njena organizacija (1890–1941)", *Pri-spevki za novejšo zgodovino* 54, št. 1 (2017), str. 25–48.
- Gestrin, Ferdo in Melik, Vasilij**, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918* (Ljubljana, 1966), str. 135; Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918* (Ljubljana, 1965).
- Goropevšek, Branko**, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo? Slovenska politika na Štajerskem 1906–1914* (Celje, 2005).
- Gostenčnik, Nina**, *Življenje in delo dr. Ožbolta Ilauniga ter dogodki v Lenartu od leta 1908 do 1918*, diplomsko delo (Maribor, 2004).
- Hartman, Bruno**, "Dr. Franc Kovačič (1867–1939)", *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), str. 259–263.
- Izvestje za šolska leta 1918–1930 na Državni klasični gimnaziji v Mariboru* (Maribor, 1930).
- Jenuš, Gregor**, "Maribor ali 'Marburg an der Drau'? Spreminjanje nacionalne identitete mesta v prvi polovici 20. stoletja", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 85=NV50, št. 4 (2014), str. 35–69.
- Kokol, Milena in Purgaj, Aleksander**, *Ivan Roškar. Narodni politik iz Slovenskih goric* (Jurovski dol, 2019).
- Kopač, Vlasto**, "Ma smrt obsojeni predsednik. Kako so planinci po vojni začenjali iz nič, a z veliko volje", *Planinski vestnik* 93, št. 2 (1993), str. 50–53.
- Kraigher, Alojz**, *Kontrolor Škrobar*, spremna beseda (Ljubljana, 1914).
- Kraigher, Lojz**, "Po štiridesetih letih", spremna beseda k novi izdaji *Kontrolor Škrobar* (Ljubljana, 1950), str. 411.
- Kraigher, Lojz**, *Kontrolor Škrobar* (Maribor, 1973).
- Letopis Slovenske matice za leto 1899* (Ljubljana, 1899).
- Letopis Slovenske matice za leto 1906* (Ljubljana, 1906).
- Macher, Ivan (ur.)**, (VI. *Izvestje Mestnega deklškega liceja v Ljubljani in z njim združenih oddelkov. Šolsko leto 1912/3* (Ljubljana, 1913).
- Maček, Jure (ur.)**, *Zbornik občine Lenart* (Lenart, 1996).
- Moravec, Dušan**, "Ivan Cankar in Lojz Kraigher", *Sodobnost* 24, št. 5 (1936), str. 425–426.
- Moravec, Dušan**, *Lojz Kraigher* (Ljubljana, 1990).

- Pertl, Eman**, "Zdravstvo med Muro in Dravo s posebnim ozirom na razdobje 1850–1941", v: Vrbnjak, Viktor (ur.), *Svet med Muro in Dravo* (Maribor, 1968), str. 516–588.
- Petek, Bernard**, "Osnovno šolstvo v Lenartu skozi čas", v: Peserl Vezovnik, Simona in Zadavec, Marjan (ur.), *Žive sledi: Zbornik ob 250-letnici šolstva v Lenartu 1759–2009* (Lenart, 2009), str. 22.
- Radovanovič, Sašo**, *Lenart v Slovenskih goricah* (Maribor, 2011).
- Rihtarič, Ivan**, "'Štajerc' in njegov odnos do volitev v državni zbor 1906 in 1907", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 67=Nv32, št. 1 (1996), str. 27–47.
- Štih, Peter, Vodopivec, Peter in Simoniti, Vasko**, *Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja II.* (Ljubljana, 2016).
- Štrafela, Darko**, "Državnozbornske volitve na slovenskem Štajerskem leta 1911", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 78=Nv43, št. 4 (2007), str. 57–78.
- Teplý, Bogo**, "Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah pred prvo svetovno vojno", v: Vrbnjak, Viktor (ur.), *Svet med Muro in Dravo* (Maribor, 1968), str. 474–515.
- Toš, Marjan (ur.)**, *Lenarški zbornik* (Lenart, 2001).
- Toš, Marjan**, "Dr. Milan Gorišek – ponosni sokol, ki je poletel nad Lenartom (ob 60-letnici smrti)", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 88=Nv53, št. 2–3 (2017), str. 93–113.
- Toš, Marjan**, "Fran Štupica lenarški notar in Maistrov gostitelj na Zavrhu", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 76=Nv41, št. 1–2 (2005), str. 221–226.
- Toš, Marjan**, "Zgodovina. Lenart od admontske Radehove do središča Slovenskih goric", v: Juvanec, Borut et al. (ur.) *Lenart za jutri* (Lenart–Ljubljana, 2010), str. 27.
- Vodopivec, Peter**, *Od Poblinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana, 2010).
- Voglar, Viki**, "Zgodovina šole", v: *Zbornik maturantk, maturantov, profesorice in profesorjev 1897–1996* (Ljubljana, 1997), str. 4.
- Vrbnjak, Viktor (ur.)**, *Svet med Muro in Dravo* (Maribor, 1968).
- Vulikić, Velimir**, "Utrinki iz zgodovine zobozdravstva: Začetki zobozdravstva pri nas", *ISIS: Glasilo Zdravniške zbornice Slovenije* 19, št. 4 (2010), str. 40.
- Zadavec, Fran**, "Kraigherjev roman Kontrolor Škrobar", spremna beseda k romanu *Kontrolor Škrobar* (Ljubljana, 1973), str. 481.
- Zadavec, Franc**, *Slovenski roman 20. stoletja* (Ljubljana, 1997).
- Zajšek, Boštjan**, *Biti Nemec pomeni biti luteran*, zbirka Studia historica Slovenica 3 (Maribor, 2010).
- Zorn, Tone**, "Nemško nacionalno društvo 'Südmark' na avstrijskem Koroškem v prvem desetletju prve avstrijske republike", *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 23 (1957), str. 38–41.
- Žitnik Serafin, Janja**, "Prerez zgodovine slovenskih kulturnih društev v jugoslovanskem prostoru", v: *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanjost*, ur. Janja Žitnik Serafin (Ljubljana, 2014), str. 137–179.
- Žuraj, Marko**, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom. "Liberalizem" na Štajerskem med letoma 1918 in 1923.* (Maribor, 2010).

Author: **MATJAŠIČ FRIŠ Mateja**

Ph.D., Research Fellow

Co-author: **ŠELA Ana**

M.A. of History, Young Researcher

University of Maribor, Faculty of Arts

Koroška 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **DR. FRANC TIPLIČ: LENART DOCTOR BETWEEN FICTION AND HISTORY**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 19 (2019), No. 3, pp. 695–736, 148 notes, 6 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Tiplič, Slovenske gorice, Lenart, Kontrolor Škrobar, Alojz Kraigher, national political struggle

Abstract: This piece presents the life and work of dr. France Tiplič, the first Slovenian doctor who served as a district doctor in Lenart from 1900 until his death in 1918. In his novel Kontrolor Škrobar, Tiplič's long-time friend and fellow inhabitant Alojz Kraigher describes the turbulent political life and the national struggle between Germans and nationally conscious Slovenians in Slovenske gorice and especially in Lenart on the eve of the First World War. He implemented real historical events into his novel; the names of literary characters bear names with a noticeable extra-literary reference behind which are real and recorded historical persons. Among others, the character of dr. Njivar was modelled after France Tiplič. The authors give a historiographical outline of the national frictions in Lenart and a description of the political activity of France Tiplič. What is more, they analysed the literary representation of events with historical facts, reinforced with archive materials, correspondence and existing scholarly literature.